GRAMATIKA
ETIKET GRAMOFONOVÝCH DESEK

Gabriel Gössel
& Filip Šír

NÁRODNÍ
MUZEUM

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci Programu Ministerstva kultury Veřejné informační služby knihoven 1 – Koordinační centrum programu VISK (č. proj. 2, č.j. 49190/2016).

Recenzenti
PhDr. Michal Hora
Mgr. Eva Ješutová

Vědecký redaktor
PhDr. Vladimír Kaiser

ISBN 978-80-7036-517-5

OBSAH

ÚVOD

Zvukový dokument je fenomén, který koncem 19. století obohatil hudební a společenský život o nový rozměr vnímání interpretačního umění. Během své existence absolvoval překvapivě dramatický vývoj. Ve srovnání s hudebními prameny na klasickém papírovém nosiči, které přinášejí potěchu milovníkům hudby i badatelům již stovky let, přidal ještě rozměr poslechový. S trochou nadsázky můžeme říci, že vznikl nový druh přímého hudebního pramene. Představu o zvukové realizaci hudebního záznamu, s níž doposud přicházely mnohé teoretické spisy s pokyny k interpretaci, najednou nahradil živý zvuk. S vývojem samotného záznamu zvuku se vyvíjely i nosiče, na které byl zvuk přenášen. K nejdéle využívaným nosičům patřily tzv. křehké desky, dle druhu užitého materiálu nazývané šelakové. Možnost jejich živého přehrání a poslechu přinesla autentickou informaci o podobě hudebního díla včetně jeho dobové interpretace. Jako první využili možnost nahrávání a záznamu svých hlasů vokální umělci, teprve později sóloví instrumentalisté a posléze i velké sborové ansámbly a orchestry. Kromě těchto interpretů tak skrytě uplatnili své umění i dirigenti a sbormistři. Nahrávána byla i tvorba soudobých skladatelů. Týkalo se to nejen žánrů tzv. hudby vážné, ale i hudby jazzové a populární. Vznikající nový druh informace ve formě zvukového záznamu tak jde napříč všemi hudebními druhy a žánry a zahrnuje rovněž mluvené slovo.

Badatelé, muzikologové a historikové obecně jsou schopni v katalozích knihoven, archivů a dalších paměťových institucí i v soukromých sbírkách najít potřebnou informaci o formě a charakteru studovaného pramene. Mnohé nahrávky jsou převáděny z původního historického nosiče do moderního způsobu záznamu zvuku. Nicméně zůstává povinnost dokumentovat původní pramen a postarat se o jeho kvalitní uložení a uchování pro budoucnost. Tak jak je potřeba vytvářet bibliografické soupisy knižní produkce, stejně žádoucí jsou diskografie nahrávek hudby. Ve světě se stal běžným pojem fonotéky či zvukového archivu, v našem prostoru zatím chybí, popřípadě se vyskytuje jen ojediněle nebo nedůsledně. Dílčí katalogy knihoven sice zahrnují informace o svých vlastních sbírkách zvukových dokumentů (novodobých a namnoze i historických), ale souborný soupis nahrávek zahrnující fondy všech institucí vlastnících tento druh dokumentů prozatím není.

Předkládaná Gramatika by měla pomoci všem, kdo historické nahrávky zvuku uchovávají a chtějí, aby informace o nich byly jednotně zpracované. Zabývá se popisem údajů, které přináší etiketa na gramofonové desce. Etiketu můžeme přirovnat k tiráži nebo titulnímu listu knihy. Dokud zvukový dokument nezazní, aby podal informaci o svém obsahu, způsobu interpretace a d., je etiketa primárním zdrojem obsahujícím údaje o tom, co nahrávka přináší, jaká gramofonová firma ji pořídila, jak a kde bylo možné si ji v době vzniku obstarat atd. Správné rozklíčování etikety a následné zpracování získaných údajů by mělo být prvním krokem nutným pro vytvoření souborného soupisu zvukové produkce vybraných nahrávacích firem v českých zemích a později v Československu v letech 1900 až 1946.

Zuzana Petrášková

SLOVO AUTORŮ

V ruce držíte publikaci, kterou jsme na začátku našich snah pojmenovali *Příručka pro katalogizaci gramofonových desek*. Po krátké době jsme ale z pracovního názvu přešli na název finální – *Gramatika gramofonových etiket: pomůcka pro katalogizaci šelakových desek v letech 1900–1946*. Gramatika. Proč ale právě publikace tohoto typu pro knihovny a ostatní paměťové instituce? Protože je zde potřeba pomůcky, rádce, prostředníka, který by umožnil metodicky provádět sběratele, posluchače či knihovníka strukturou etikety gramofonové desky. Nejen etikety, ale celé desky i celé gramofonové firmy.

Knihovník provádějící evidenci gramofonové desky by měl vědět, co jsou čísla matriční, čísla objednací, kde se nacházejí, a co nám říkají. V tom se zatím vyznal málokdo, a proto je na místě, že vychází tato publikace. Vysvětluje, proč má deska dvě matriční čísla, ale pouze jedno objednací, proč se někdy objeví i číslo katalogové, jak zjistíme datum nahrání či vydání desky, případně že i barva etiket gramodesek určitého výrobce má svůj význam.

Tyto věci by měly pomoci k pochopení základních unikátních identifikátorů tvořících vlastně jakási rodná čísla nahrávky, ale pomůže taky představit dobu, kdy byl zvukový průmysl na začátku svého vítězného tažení světem. To vše platilo i pro české země, resp. Československo v letech 1900–1946, tedy před znárodněním gramofonového průmyslu v Československu.

Struktura celé publikace je rozdělena následovně: z nejvíce se vyskytujících etiket několika největších gramofonových firem jsme vybrali ty, které nahrávaly snímky s českými umělci (s přihlédnutím k významu a přínosu nahrávaných interpretů pro českou kulturu v první polovině dvacátého století), a které bylo možné zakoupit na domácím trhu, či se s nimi v pozdější době setkat také ve fondech a kolekcích paměťových institucí.

Samotné rozložení je velmi jednoduché: příklad zobrazení důležitých údajů na etiketě gramofonové desky, příslušnost k mateřské produkční firmě a případné vedlejší etikety. Umístění jednotlivých identifikačních znaků na etiketě či ve hmotě vylisované desky je demonstrováno na černobílém vyobrazení papírové etikety a prostoru mezi etiketou a koncem záznamu (na tzv. zrcátku). Následuje historie dané gramofonové firmy s odkazem na některé významné interprety a autory, a v neposlední řadě je uvedena datace nahrávek jednotlivých firem s pokyny, jak správně číst objednací a matriční čísla. U gramodesek oficiálně dovážených na český trh jsou pro zajímavost uváděny též cenové kategorie, do nichž byly jednotlivé etikety v různých obdobích zařazovány.

Mnoho stejných nahrávek na standardních gramodeskách bylo v průběhu času vydáváno znovu a znovu, případně tytéž snímky vyšly v průběhu několika let na různých značkách gramodesek mateřské firmy. Značný rozdíl je také ve vzhledu mechanicky nahrávaných gramodesek z doby před první světovou válkou a jejich podobě ve dvacátých a pozdějších letech – gramodesky lisované v prvním desetiletí dvacátého století obvykle měly výrazně větší tloušťku a navíc zesílený okraj. Jednostranný záznam používali výrobci (především společnost *The Gramophone Company Ltd.*) u gramodesek

s nahrávkami význačných interpretů až do konce dvacátých let - tato skutečnost tedy nemusí být v přímém vztahu ke stáří dané gramodesky. České snímky vycházely asi od roku 1907 již výlučně na gramodeskách s oboustranným záznamem.

K některým etiketám gramodesek, na něž nebyl nahráván žádný český program, úmyslně nejsou uváděny podrobnější diskografické údaje o jejich řadách matričních čísel či datech nahrávání. V případě některých velkých světových gramofonových firem (*Columbia, Victor, Brunswick*, *Decca*…) by zařazování takových údajů objem této publikace neúnosně rozšiřovalo.

Standardním gramodeskám značky *Supraphon* se podrobněji věnovat nemusíme – jednak jde o sběratelsky příliš „mladou" etiketu (vznikla v roce 1947 po znárodnění gramofonových firem *Esta* a *Ultraphon*), navíc mají desky této značky rok pořízení záznamu někdy uvedený též na etiketě. Jde-li o nově lisované desky ze starých matric, můžeme tedy na etiketě najít i například rok 1936 – odtud tedy rozšířené mylné povědomí o „předválečných supraphonkách".

Gabriel Gössel a Filip Šír

PRŮVODCE PUBLIKACÍ

Jaké údaje nacházíme na šelakové gramodesce a jak je interpretovat?

Etiketa gramodesky (label) – v nejstručnější verzi obsahuje pouze údaj o vydavateli či jeho logo a název snímku, v podrobnějších verzích též údaje o interpretech a řadu dalších identifikačních znaků popsaných níže. Nejstarší gramodesky některých výrobců (*E. Berliner's Gramophone, Pathé*) nebyly opatřeny papírovými etiketami, veškeré údaje měly vylisované přímo do šelakové hmoty. Různé barvy etiket stejného designu souvisely s cenovou či repertoárovou kategorií gramodesek dané firmy. Někteří výrobci kladli značný důraz též na estetickou funkci designu etiket svých gramodesek. Výraz etiketa užíváme v této práci též ve smyslu označení celé produkce určité značky = firmy.

Objednací číslo (Cat. No., Bestell. Nr., …) – ve skutečnosti objednací číslo, pod kterým byla nahrávka umístěna do katalogů/seznamů gramodesek této značky. Písmeno nebo číslo jej předcházející (prefix) či jej následující (sufix) může také označovat průměr gramodesky, cenovou, uměleckou či repertoárovou kategorii, do níž je deska zařazena.

Matriční číslo – vždy je vyraženo do hmoty gramodesky v prostoru vedle papírové etikety a koncem záznamu a většinou – ne však vždy – bývá uvedeno též na papírové etiketě. Umožňuje poměrně přesně určit datum vzniku nahrávky. Bývá doplněno sufixy či prefixy se zkratkou jména nahrávacího technika či s jeho značkou, označením pořadí natočeného snímku (tzv. *take*) či symbolem označujícím elektricky pořízený snímek (trojúhelník, čtvereček…).

Přírůstkové číslo – slouží pro interní potřebu mateřské firmy, při pozdějších reedicích daného snímku se nemění. Některé gramofonové firmy též používaly kombinaci písmen a číslic, v nichž bylo zakódované datum vzniku nahrávky.

Datum použití lisovacího nástroje – bývá uvedené jen u gramodesek několika málo výrobců, neshoduje se s datem natočení předmětného snímku.

Cenové kategorie – řazení gramodesek jednotlivých výrobců do různých cenových kategorií bylo v průběhu let proměnné a bylo dáno především momentálním konkurenčním bojem. V ČSR například určoval ceny gramodesek na přelomu dvacátých a třicátých let minulého století *Svaz pro průmysl a obchod gramofony*.

Datace vzniku jednotlivých nahrávek představuje komplexní záležitost přesahující záběr této publikace, blíže pojednána je proto pouze u snímků natáčených pro český resp. československý trh.

BEKA

Objednací číslo
1 = Německo
75 = mužský zpěv

Matriční číslo

t = značka nahrávacího technika

Varianty etiket:

BEKA žlutomodrá etiketa průměr 25 cm, 1924–1927
BEKA obrázková etiketa tři grácie průměr 25 cm, 1920–1923
BEKA červená etiketa se zlatým tiskem průměr 25 cm, 1926–1930

Varianty etiket:
DESKY SVATOPLUK 25 cm, 1908–1910
VENI VIDI VICI 25 cm, 1910–?

Německá firma *Beka* byla založena v Berlíně v roce 1902. Její název tvořila foneticky vyslovovaná počáteční písmena příjmení obou jejích otců zakladatelů, pánů **B**umba a **K**öniga. Gramodeskami s českým programem byla přítomna na českém a rakouském trhu již v roce 1908 prostřednictvím svých četných vedlejších, krajanských či objednávkových etiket *A. B. C. Grand Record, Amor Record*, *Alfa*, *Desky Svatopluk*, *Fox Record, Heliophon-Record*, *Koncertní desky Lucerna*, *Scala Record*, *Telra-Record*, *Veni Vidi Vici* či *Vindobona Record*.

Po roce 1918, kdy mateřská firma již byla součástí Lindströmova imperia, sice vyšlo několik snímků českých skladatelů na malebné etiketě s třemi gráciemi, poměrně rozsáhlý český program ale vycházel od roku 1924 až na etiketě z titulního vyobrazení. Zahájily jej nahrávky většinou Hašlerových písniček v podání neidentifikovaného „československého orchestru“ dirigovaného jistým panem Chládkem. Refrény většiny populárních písniček zpíval zpočátku výlučně barytonista pražského *Národního divadla* Jan Fifka, od roku 1927 se k němu v nahrávkách populáru pro etiketu *Beka* připojil Karel Hruška.

Z celkem necelých pěti stovek objednacích čísel gramodesek zařazených do českých katalogů značky *Beka* pod objednacími čísly s prefixem Bč tvořily více než polovinu německé nahrávky. Český program navíc doplňovaly četné přelisy snímků natočených před rokem 1914 firmou *Favorite* (viz) a *Lyrophone*, které byly již od roku 1910 součástí Lindströmova koncernu. Nově natočených českých snímků tak najdeme na etiketě *Beka* za celé období let 1924–1929 jen asi tři stovky. Od roku 1928 dostala původně žlutá etiketa gramodesek *Beka* červenou barvu a svou úpravou se přiblížila vzhledu etiket gramodesek značky *Parlophon* (viz), jimiž byla asi o rok později nahrazena. V té době byl již firemním nahrávacím tělesem pro snímky populáru berlínský orchestr kapelníka Otto Dobrindta.

Gramodesky značky *Beka* s českým programem provázel slogan „Beka lidová deska“, vyráběly se pouze o průměru 25 cm a v letech 1924–1930 se prodávaly za 27,- Kč.

BRUNSWICK

Varianty etiket:

BRUNSWICK zelená a černá etiketa průměr 25 a 30 cm, 1927–1946

BRUNSWICK zlatobílá a červená etiketa průměr 25 a 30 cm, 1930–1940

BRUNSWICK fialová etiketa průměr 25 cm, 1946–1949

Chicagská firma *Brunswick-Balke-Collender* byla založena v roce 1845 a původně vyráběla nábytek, kulečníkové stoly a vybavení kuželkáren. V roce 1916 zavedla výrobu vlastních gramofonů a v roce 1919 přistoupila k výrobě gramodesek značky *Brunswick*. V roce 1923 se stala třetím největším výrobcem gramodesek v USA a zároveň začala spolupracovat s německou firmou *Deutsche Grammophon Gesellschaft*. Za dodávky matric s nahrávkami význačných evropských operních pěvců získala německá *DGG* nahrávky předních osobností amerického jazzu, které lisovala a distribuovala na gramodeskách o průměru 25 cm se zelenou etiketou *Brunswick*. Žádné nahrávky domácích interpretů na tuto etiketu lisovány nebyly, s výjimkou několika málo snímků pražské skupiny neznámého složení *Swing-Symphonic-Orchestra* z roku 1939.

V Československu gramodesky této značky distribuovala v letech 1935–1946 československá gramofonová firma *Esta*. Jako poslední snímky z produkce amerického *Brunswicku* vyšla v Československu v letech 1946–1949 rozsáhlá série nahrávek amerického jazzu na černé a fialové etiketě. V letech 1935–1939 se na domácím trhu gramodesky značky *Brunswick* o průměru 25 cm s černou etiketou prodávaly za Kč 20,-.

COLUMBIA/GRAPHOPHONE

Matriční a zároveň objednací číslo

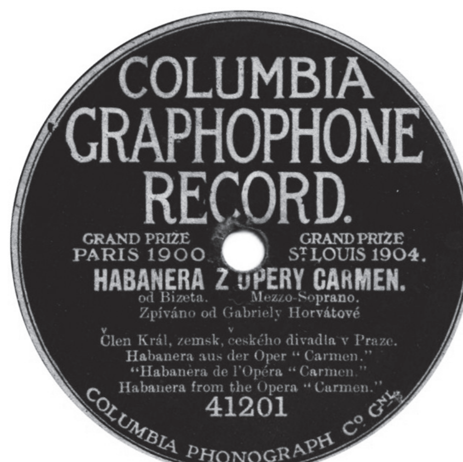
Varianty etiket:

COLUMBIA PHONOGRAPH CO. černostříbrná etiketa jednostranná průměr 25 cm, 1904–1905

COLUMBIA DISC RECORD černostříbrná etiketa jednostranně nahraná průměr 25 cm, 1903

COLUMBIA GRAPHOPHONE RECORD oboustranná průměr 25 cm, 1905–1907

COLUMBIA US lisování různé podoby etiket o průměru 25 a 30 cm, 1904–1932
COLUMBIA černá, fialová, oranžová a žlutošedá etiketa průměr 25 a 30 cm, 1927–1943

Vedlejší a zakázkové etikety:
PARLOPHON JUNIOR RECORD průměr 25 cm, 1908–1912
RENA různobarevné etikety průměr 25 cm, 1908–1912

Americká firma *Columbia* vyráběla od roku 1889 fonoválečky a od roku 1902 také gramodesky. V Evropě měla silné zastoupení oběma těmito komoditami. Regionální zastoupení firmy pro české a balkánské státy převzala v roce 1902 vídeňská firma R. E. Thallmayer, český repertoár vycházel péčí obchodníka a zástupce berlínské pobočky mateřské firmy Josefa Pacovského asi od roku 1902 na jednostranných gramodeskách s etiketami *Columbia Disc Record* a *Columbia Phonograph Co*. a od roku 1906 na oboustranných gramodeskách s etiketou *Columbia Graphophone Record*. Většina snímků byla natáčena v Praze, některé v Berlíně. Etikety gramodesek této značky prošly do roku 1914 ještě několika proměnami, od roku 1908 pak anglická pobočka firmy zavedla laciné etikety *Rena* a *Parlophon Junior Record*, na něž umisťovala také český repertoár. Od roku 1910 vycházely nahrávky mateřské firmy též na vedlejší etiketě *Deska Harmonie*.

Na gramodeskách z produkce firmy *Columbia* vyšly v roce 1904 první nahrávky Kmochovy kapely kolínské s kapelníkem Františkem Kmochem, jinak český repertoár tvořila obvyklá směs nahrávek operních pěvců, šantánových komiků a dechových hudeb. Sérii snímků natočila na gramodesky značky *Columbia* sopranistka Ema Destinnová a pro americký katalog nahrávek této firmy natočil během koncertního turné po USA své jediné tři gramofonové snímky houslový virtuos Jaroslav Kocian.

Po roce 1918 prošla mateřská firma řadou vlastnických změn, v roce 1925 se její britská pobočka osamostatnila a začala vydávat své nahrávky na etiketě ve zjednodušené podobě. V témže roce také začala *Columbia* experimentovat s elektrickým způsobem nahrávání gramodesek systémem *Western Electric*. V roce 1931 se anglická *Columbia Phonograph Co*. spojila s *The Gramophone Co. Ltd*. a vznikl dodnes existující koncern *EMI*.

V ČSR vedl zastoupení této značky až do roku 1934 obchodník Josef Vrba. Český a slovenský repertoár uváděly Vrbovy katalogy desek *Columbia* od roku 1926, šlo ale výlučně o starší snímky natáčené různými soubory amerických Čechů lisované původně v USA v sériích etnických snímků mateřské firmy. Repertoár populáru tvořily především nahrávky amerických a anglických tanečních orchestrů. Až do konce dvacátých let si Josef Vrba nechal gramodesky značky *Columbia* se zelenou etiketou lisovat v továrně Hermanna Maassena[1] v Podmoklech – kvalita těchto sendvičovým způsobem vyráběných gramodesek ovšem byla nevalná.

Na gramodeskách o průměru 30 cm vycházely na etiketách v černé a fialové barvě kromě snímků zahraničních symfonických orchestrů též nahrávky členů orchestru pražského *Národního divadla* a operních umělců Lva Uhlíře, Jarmily Novotné, Oty Horákové a Kristiny Morfové.

1 **Hermann Maassen** (1863–1931). V oboru činný ve Vídni od roku 1902, od roku 1912 majitel lisovny a firmy na výrobu gramodesek v Podmoklech/Bodenbachu. Praktikoval lisování gramodesek do šelaku se středovou vrstvou lepenky. Od roku 1915 domicilem v Děčíně.

Počátkem třicátých let se Josefu Vrbovi podařilo pro nahrávky populáru a především písniček z prvních zvukových filmů získat několik interpretů, kteří nebyli vázáni exkluzivními nahrávacími smlouvami s jinými gramofonovými firmami. Od roku 1932 byly nové české snímky společně s reedicemi úspěšných starších titulů lisovány na etiketu v oranžové barvě v řadě objednacích čísel Oč. Poslední české snímky v této řadě vyšly v roce 1935, poté byla do roku 1937 sporadicky doplňována už jen nahrávkami zahraničních interpretů. V souběžně vydávané řadě objednacích čísel OD vyšlo na etiketě stejné barvy do roku 1939 asi pět stovek nahrávek zahraničních interpretů přebíraných z matric mateřské firmy. Některé z nich později vycházely v reedicích na žlutošedé etiketě *Columbia*.

Od roku 1932 měla etiketa *Columbia* v rámci koncernu *EMI* postavení vedlejší či doplňkové varianty hlavní etikety *HMV*. Od roku 1933 byly nové nahrávky na gramodeskách značky *Columbia* uváděny v katalozích gramodesek *HMV*. Několik málo českých snímků populáru vyšlo na etiketě *Columbia* ještě v letech 1941–1943 v sérii objednacích čísel DWC 101–110.

Na etiketách Columbia a jejích mnoha vedlejších etiketách vycházely v USA jak četné nahrávky krajanských souborů a interpretů, tak přelisy snímků natočených za Rakousko-Uherska v českých zemích a po roce 1920 též v Československu.

Rozměry a ceny gramodesek značky *Columbia*

rok	prefixy a objednací čísla	průměr	cena
1901–1904	Fonoválečky 411xx	9 cm	K 2,40
1904–1906	411xx, 127xx černostříbrná etiketa, jednostranné	25 cm	K 6,-
1927	B 300–500, zelená etiketa	25 cm	Kč 26,-
1927	B 300–500, zelená, černá, fialová	30 cm	Kč 40,-
1931	J 6xx–7xx, zelená etiketa; D 15xxx, D 307xx černá	25 cm	Kč 32,-
1934	J 6xx–7xx, zelená etiketa; D 15xxx, DV 6xx černá	25 cm	Kč 20,-
1934	11xxx černá etiketa	30 cm	Kč 30,-
1934	J 14xx; DFX; DX černá etiketa	30 cm	Kč 46,-
1934–1938	OČ; OD oranžová, žlutošedá (reedice)	25 cm	Kč 15,-
1934–1938	OG; OS oranžová, žlutošedá (reedice)	30 cm	Kč 22,50
1934–1938	LF světlemodrá etiketa – import	25 cm	Kč 28,-
1934–1938	LX; LCX světlemodrá etiketa – import	30 cm	Kč 42,-

DECCA

Varianty etiket:
DECCA černá, červená etiketa průměr 25 cm, cca 1929–1949
DECCA červená etiketa průměr 30 cm, cca 1946–1949
DECCA (USA) karmínově hnědá a modrá 25 a 30 cm, cca 1930–1955

Londýnská gramofonová společnost *Decca Record Co*. byla založena v roce 1929, v roce 1934 vznikla její pobočka v USA a stala se velkou konkurentkou tamní velké společnosti produkující gramodesky značky *Brunswick* (viz). Kromě své hlavní etikety *Decca* britská mateřská společnost i její pobočka v USA postupně uvedly na trh řadu vedlejších etiket svých gramodesek. Na některé z nich byly lisovány i nahrávky populárních písniček v podání českých a slovenských krajanských interpretů usídlených v USA.

Do Československa se gramodesky značky *Decca* s nahrávkami převážně taneční hudby dovážely v omezeném množství již během třicátých let dvacátého století. Masivní dovozy gramodesek této značky o průměru 30 cm s nahrávkami vážné hudby a 25 cm s nahrávkami americké taneční a jazzové hudby byly realizovány v období 1946–1949. Národní podnik *Gramofonové závody* tehdy usiloval o uzavření dohody s britskou mateřskou firmou o výměně a lisování matric. K jejímu uzavření však nedošlo a dovozy gramodesek této značky brzy ustaly.

Firma *Decca* uvedla v roce 1947 na trh dlouhohrající vinylové gramodesky, šelakové gramodesky lisovala do roku 1958. Byly nahrávány zdokonaleným způsobem tzv. plnofrekvenčního zápisu (*full frequency , ff*).

ELECTROLA

ELECTROLA průměr 25 a 30 cm, 1926–1960

Jakýsi přívěšek k přítomnosti anglické firmy *The Gramophone Co. Ltd. (Czechoslov.),* kterou na území českých zemí ukončil vznik Protektorátu Čechy a Morava, představují v Praze natáčené snímky, které byly v letech 1940–1941 lisovány na gramodesky značky *Electrola*. Vyráběla je velká továrna ve městě Nowawes u Postupimi, jež byla v majetku anglické společnosti *Carl Lindström AG*. Na etiketě *Electrola* vycházely od roku 1926 snímky, které byly pro export mimo Německo lisované též na etiketu *His Master's Voice* v Ústí nad Labem. Z českých umělců vycházely na etiketě *Electrola* například přelisy snímků pěvkyně Emy Destinnové z matric firem *DGG* nebo *GC* a dále některé nahrávky českých umělců natočené po roce 1931 v londýnském ústředí koncernu *EMI*, jako například cyklus „Slovanských tanců" Antonína Dvořáka, který v roce 1935 natočila v Londýně Česká filharmonie pod řízením Václava Talicha. Další význačnou nahrávku umístěnou též na etiketu *Electrola*, natočenou tentokrát v Praze, představoval violoncellový koncert A. Dvořáka v provedení České filharmonie dirigované G. Széllem se sólistou Pablo Casalsem – v dubnu roku 1937 bylo toto dílo natočeno v prostorách tehdejšího *Německého domu* v pražské ulici Na Příkopech.

O necelé dva roky později však již byla situace kolem činnosti ústecké lisovny nepoměrně složitější. Angličtí majitelé v ní k 31. prosinci 1938 ukončili provoz, předali ji do správy poslednímu řediteli její

pobočky pro Československo Vladimíru Chmelovi[1] a doporučili mu spolupráci se sesterskými továrnami koncernu *EMI* v Německu, tedy lisovnami gramodesek značek *Columbia* a *Electrola*. Mezitím ovšem zástupci těchto dvou německých lisoven zahájili jednání o výrobě gramodesek pro Chmelovu firmu s pražskou gramofonovou továrnou *Esta*. Na základě předběžné smlouvy z podzimu roku 1938 již byly do pražské lisovny umělých hmot *Baklax* dopraveny z Berlína dva plnoautomatické lisy a z objektu ústecké lisovny tamtéž převezeny některé matrice a lisovací nástroje. Z iniciativy tehdejšího nového ředitele *Esty* Josefa Haši[2], který se nejspíš obával nežádoucí konkurence, byla ovšem zmíněná předběžná dohoda bezprostředně po vzniku protektorátu vypovězena a německé firmy proto nechaly část strojního zařízení a matric znovu odvézt do Berlína. S ředitelem lisovny *Electrola* dr. Thalheimem uzavřel Chmel smlouvu o nahrávání gramodesek s českými umělci v Praze, přičemž tyto snímky měly být lisovány a distribuovány nejen v Německu, ale i v protektorátu. Pro natáčení těchto snímků Chmel využíval nahrávací zařízení zapůjčené z vídeňské centrály firmy *GC*.

První série snímků určených pro etiketu *Electrola* byla natočena na jaře roku 1940 v improvizovaném studiu v podzemí *Domu odborů* v pražské ulici Na Perštýně, používaném dříve pro natáčení českých snímků určených pro etiketu *His Master's Voice*. Nahrávání se účastnila Česká filharmonie řízená Václavem Talichem s klavíristou Winfriedem Wolfem, klavíristka Marie Knotková, pěvec Pavel Ludikar a Pražské klavírní trio ve složení Oldřich Kredba klavír, Vladimír Hanousek housle a Václav Stoupa violoncello. Druhá – a poslední – série snímků určených pro lisování na etiketu *Electrola* byla natočena v několika dnech následujících po 27. srpnu roku 1941. Vladimír Chmel nechal na dovezené aparatuře nejprve natočit 34 snímků určených pro lisování na etiketu *Odeon* a poté i více než šest desítek snímků určených pro německý katalog gramodesek značky *Electrola*. Z předních českých umělců se tohoto nahrávání účastnila opět Česká filharmonie s dirigentem Václavem Talichem (*Má vlast, Novosvětská symfonie*), operní pěvec Pavel Ludikar (árie z oper *Rusalka* a *V studni*) a nově pak koloraturní sopranistka Maria Tauberová (árie z oper *Armida* a *Rigoletto*).

Během tohoto nahrávání nechal Vladimír Chmel natočit v podání České filharmonie také kompletní *Symfonii* č. 4 Petra Iljiče Čajkovského, což byl počin nadmíru odvážný vzhledem ke skutečnosti, že natáčení díla tohoto ruského skladatele došlo jen týden po přepadení Sovětského svazu německými vojsky. Tato nahrávka ovšem patrně již nebyla na gramodesky lisována.

Celou řadu snímků, které nechal Vladimír Chmel v Praze natáčet pro lisování na etiketu *Electrola*, se nepodařilo identifikovat – nejspíš nakonec nebyly na gramodesky v Německu vůbec lisovány a jejich matrice se nezachovaly. I tak ale představovala tato realizace nahrávek předních českých umělců odvážný pokus obejít zákaz etikety *HMV* na domácím trhu, zaplnit prostor vlastní produkcí a využít německou lisovnu k produkci českých snímků.

---

1 **Vladimír Chmel** (1901–1957). Jeden z jeho pěti strýců Václav Chmel byl majitelem pražského uzenářského velkoobchodu Zvonařka, jeho další strýc byl koncertní pěvec barytonista Váša Chmel (1871–1942). Třetím strýcem byl barytonista Otakar Chmel (1879–1957). Operní pěvkyní byla i sestra Vl. Chmela Marie Balabánová.

2 Pozdějšího prvního ředitele v roce 1946 založeného národního podniku *Gramofonové závody*.

ESTA

Varianty etiket:

Po celou dobu existence této gramofonové firmy byly používány etikety v několika desítkách různých podob a barev. Umístění jednotlivých identifikačních znaků bylo zpravidla neměnné.

Vedlejší etikety:

DESKA LIDO žlutostříbrná etiketa průměr 25 cm, 1932–1933
LIDO ČESKÁ DESKA modrozlatá etiketa průměr 25 cm, 1932–1933

JEN PRO DOSPĚLÉ žlutá a zelená etiketa průměr 25 cm, 1933
SLAVIA černostříbrná etiketa průměr 25 cm, 1932–1933

První československá gramofonová firma. Po krátkém a neúspěšném koketování s výrobou ohebných celuloidových gramodesek značky *Esta Flexible* začala na podzim roku 1930 vyrábět šelakové gramodesky z vlastních matric v továrně v Praze-Libni. Orientovala se hlavně na vydávání nahrávek populární hudby na gramodeskách o průměru 25 cm.

V letech 1932–1934 umisťovala své nahrávky též na laciné vedlejší etikety *Slavia* a *Lido*, několik lascivních mluvených snímků vydala na etiketě *Jen pro dospělé*. V roce 1935 navázala spolupráci s německým koncernem *DGG*, lisovala a distribuovala jeho nahrávky na gramodeskách značek *Brunswick* a *Polydor* (viz).

Některé snímky *Esty* byly v ojedinělých případech lisovány i na další etikety – např. *Nolaphon*, *Sortima, VOWA* či *Rektophon* – určené pro nezjištěné objednatele. Od roku 1935 byla více než stovka nahrávek firmy *Esta* publikována též na etiketách *ASO* (objednatelem byly obchodní domy *Anders a syn, Olomouc – Praha*). V několika málo případech dala *Esta* pro přelisy na tuto etiketu k dispozici nahrávky z matric, které – patrně z důvodu jejich horší kvality – pro vlastní etiketu vůbec nepoužila.

České snímky z produkce firmy *Esta* vycházely v Rakousku pro tamější krajanskou komunitu na etiketě *Phönix*, koncem třicátých let pak také na etiketách *Polydor* a *Grammophon*. Ojediněle byly české snímky z produkce firmy *Esta* lisovány též v Jugoslávii na etiketu *Elektroton* a v Polsku na etiketu *Syrena*.

V roce 1939 *Esta* zavedla několik nových řad objednacích čísel a výrazně zvýšila produkci vážné hudby českých autorů. Po znárodnění gramofonového průmyslu se *Esta* stala s platností od 1. I. 1946 součástí nově založeného národního podniku *Gramofonové závody*. V přechodném období 1946–1949 byly původní nahrávky firmy *Esta* umisťovány též na etikety *Ultraphon* a *Supraphon*, naopak některé snímky z produkce *Ultraphonu* vycházely v té době též na etiketě *Esta*.

Nahrávky firmy *Esta* určené pro zahraničí

Polsko: na přelomu let 1930–1931 doprovodily polské vokalisty v řadě snímků orchestry Cink & Schwarz a Melody Boys R. A. Dvorského. Tyto nahrávky byly lisované na celuloidové i šelakové desky značky *Esta P 428–448*.

Rakousko: poměrně rozsáhlý program nahrávek populáru v podání orchestru Harryho Hardena a s německým zpěvem byl – hlavně v letech 1933–1935 – v Rakousku publikován na etiketách *Phönix, Kalliope, Standard, Paloma, Novaphon* a některých dalších.

Maďarsko: v Praze natočené snímky maďarských cikánských orchestrů (první již v roce 1931, označení M, R a E 554 – 594) a později i orchestrů F. A. Tichého, Lyric Bandu Adolfa Schächtera a orchestru Harryho Hardena vycházely v Maďarsku na etiketách *ABC, Magyar Divat Czarnok, Danubius, Sternberg, Radius* a některých dalších hlavně v letech 1932–1935. Část těchto snímků byla po roce 1947 znovu lisována na exportní značku *Supraphon* s údaji na etiketě v angličtině a maďarštině.

Bulharsko: v roce 1934 nazpívali bulharští vokalisté za doprovodu Orchestru Harryho Hardena v Praze sérii folkorních snímků, jež byly lisované na bulharské etikety *Caruso Rekord* a *Arfa*.

V roce 1937 v *Estě* nahrával snímky pro Bulharsko tamější orchestr kapelníka Ramadana Lolova a v roce 1938 natočila – u příležitostí své účasti na X. všesokolském sletu – v Praze řadu snímků Kapela bulharské královské gardy.

Objednávkové nahrávky firmy *Esta* vydávané na účelových etiketách

V roce 1931 zaznamenala *Esta* pro potřeby *Radiojournalu* celý průběh fotbalového utkání Sparta-Slavia na několik gramodesek o průměru 30 cm. Další snímky určené později pro *Radiojournal* pořizovala výlučně již jen konkurenční gramofonová firma *Ultraphon*.

Počátkem roku 1932 natočila *Esta* pro *Českou obec sokolskou* řadu asi 40 snímků určených pro IX. všesokolský slet v Praze. V roce 1933 vydala *Esta* s interprety Vojtou Mertenem a imitátorem Otto Zahrádkou šest snímků značně dvojsmyslného obsahu a obsahující explicitní sexuální narážky na třech gramodeskách s etiketou *Jen pro dospělé*. V témže roce si *Světová sionistická unie Maccabi* u *Esty* nechala nalisovat gramodesky s hudbou pro cvičení svého gymnastického festivalu a na etiketě *Lasibo* vyšly čtyři gramodesky s výukou zpěvu pro nejmenší podle metody profesora Antonína Hromádky.

V letech 1933–1934 lisovala *Esta* z matric natočených a dodaných francouzskou firmou *Pathé* objednávkové desky s nahrávkami především moravského folkloru pro *Českou akademii věd a umění*.

Na zvláštní řadu gramodesek s matričními čísly 0124–0390 (bez objednacích čísel) byly v letech 1930–1946 natáčené projevy poslanců parlamentu (včetně Konrada Henleina), zakázkové reklamní

snímky propagující různé spotřební komodity, nahrávky folkloru, záznam vyzvánění pražských zvonů či znělky českých a moravských obcí a měst. Po roce 1945 tuto řadu uzavřelo pár hudebních snímků a jeden proslov tehdejšího předsedy ROH Antonína Zápotockého.

Poměrně výjimečnou záležitost představují gramodesky, které si u firmy *Esta* nechalo v letech 1941–1943 ze svých matric lisovat říšské ministerstvo propagandy na anonymní etiketu označovanou jako „Lyra s mandolinou". Jejich primárním účelem bylo demoralizovat příslušníky spojeneckých vojsk. Obsahovaly totiž nahrávky swingových melodií amerických autorů s anglicky zpívanými satirickými texty primitivně zesměšňujícími vedoucí představitele protihitlerovské koalice. Lisovány byly každá jen asi ve čtyřiceti kopiích a distribuovaly se do rozhlasových stanic v nacisty okupovaných zemích a ve státech zachovávajících během druhé světové války neutralitu. Pod označením Charlie and his Orchestra tyto snímky natáčel v Berlíně německý taneční orchestr kapelníka Lutze Templina (s občasnou účastí několika českých hudebníků).

Poslední válečnou zakázku německé *DGG* pak pro *Estu* představovala série více než dvou stovek snímků určených pro *ROA* (Ruskou osvobozeneckou armádu, tedy „vlasovce") a *UPA* (Ukrajinskou povstaleckou armádu, tedy „banderovce"). Tyto nahrávky vážné hudby, vyššího populáru, taneční hudby a vojenských pochodů byly lisovány na etiketu *Polydor* a v době od května 1944 až do února 1945 je ve studiu *Esty* natáčely – kromě ruských a ukrajinských souborů a interpretů – též české symfonické orchestry řízené René Kubínským, Aloisem Klímou či K. B. Jirákem, ale i studiový taneční orchestr S. E. Nováčka a anonymní vojenský orchestr.

Produkce gramofonové firmy *Esta* je podrobně zmapována v publikaci „Český katalog nahrávek firmy Esta 1930–1947". On-line verzi viz **archive.org/details/ceskykatalognahravekgramofonove**.

Chronologické pořadí jednotlivých řad objednacích čísel gramodesek značky *Esta*

100–218 E	1930–1931 ohebné celuloidové i šelakové desky, vesměs populární hudba
400–995 E	1930–1934 snímky populární hudby
3000–3119 E	1932–1934 přelisy z německé etikety *Kristall*
6000–7208 P	1932–1934 přelisy z německých etiket *Kristall* a *Ultraphon*
14001–14092 E	1932–1934 snímky pro německy mluvící obyvatelstvo ČSR
15501–15527 T	1932–1934 přelisy z německého *Ultraphonu*
18000–18019 E	1932–1934 přelisy z německého *Ultraphonu* a snímky v jidiš
5000–5046 T	1933–1934 přelisy z německé etikety *Ultraphon*
9101–9376 B	1936–1943 slovenské snímky
9001–9003 S	1933 Pražský filharmonický orchestr
7022–7037 P	1934 snímky populáru
7209–7999	1935–1941 snímky populární hudby a přelisy z řady 7022–7037
7101–7199	1937–1939 snímky populární hudby
4001–4005 K	1940 Biblické písně
5000–5217 L, M, F	1940–1946 vážná hudba, sólisté, instrumentalisté (průměr 30 cm)

8000–8525	1941–1946 snímky populární hudby
3000–3009 B	1942 vyzvánění pražských zvonů
6001–6012	1942–1944 vyšší populár (průměr 30 cm)
2000–2110 K	1942–1946 opereta a vyšší populár
4006–4029 K, C	1942–1943 opery, symfonická a komorní hudba
1001–1027 B	1943–1945 snímky populární hudby

Vývoj cen gramodesek ***Esta***

1930–1931	Značka E 25 cm	Kč 25,-
1931–1934	Značka E 25 cm	Kč 14,-
1932–1935	Značka E 25 cm a bez označení do 6900	Kč 12,50
	Značka P 25 cm a bez označení od 7000	Kč 15,-
	Značka S 25 cm (fialová etiketa)	Kč 20,-
	Značka T 30 cm (zelená etiketa)	Kč 20,-
1936–1940	Značka P a C 25 cm a bez označení	Kč 15,-
1938–1940	Značka S modrá	K 20,-
	Značka T 30 cm	K 30,-
1940–1945	Značka A 25 cm (modrá etiketa, zlatý tisk)	K 20,-
	Značka B 25 cm (stříbrná etiketa, černý tisk)	K 22,50
	Značka C 25 cm (stříbrná etiketa, modrý tisk)	K 25,-
	Značka D 25 cm (stříbrná etiketa, zelený tisk)	K 27,50
	Značka K 25 cm (zlatá etiketa, modrý tisk)	K 30,-
	Značka L 30 cm (zlatá etiketa, modrý tisk)	K 36,-
	Značka M 30 cm (zlatá etiketa, zelený tisk)	K 42,-
1945–1946	Značka A 25 cm	Kčs 30,-
	Značka B 25 cm	Kčs 35,-
	Značka C 25 cm	Kčs 40,-
	Značka D 25 cm	Kčs 45,-
	Značka E 30 cm	Kčs 50,-
	Značka F 30 cm	Kčs 55,-
	Značka G 30 cm	Kčs 60,-
	Značka H 30 cm	Kčs 65,-

Vzhledem ke skutečnosti, že řada titulů vycházela v opakovaných reedicích, bylo možné v různých letech totožné snímky koupit na rozdílných etiketách a za různé ceny.

Datace nahrávek Esty

Vzhledem ke skutečnosti, že jednotlivé řady objednacích čísel byly jak snímky z produkce firmy *Esta*, tak i reedicemi cizích snímků naplňovány nepravidelně a na přeskáčku, lze přesnější dataci většiny nahrávek určovat pouze podle matričních čísel konkrétních snímků. K přibližné orientaci může posloužit následující tabulka:

cca VI. 1930 – únor 1931		100–213 celuloidové desky *Esta Flexible* z matric německých etiket *Kalliope, Artiphon a Vox* (některé z nich byly později lisované i na šelak)
20. IX. 1930 – jaro 1931		214–218 šelakové gramodesky *Esta* z matric německé etikety *Melodycord*
	0501–0604	401–454 šelakové gramodesky *Esta* z matric vlastní produkce (některé z nich byly současně lisované i na celuloid)
1931	**0594–0918**	449–622 již pouze šelakové gramodesky
1932	**0919–1139**	623–752
1933	**1140–1320**	750–863 9001–9003
1934	**1321–1599**	861–950 7022–7037
1935	**1600–1771**	946–995 7209–7219
1936	**1773–2247**	7220–7374
1937	**2248–2580**	7375–7500 7101–7124
1938	**2581–2934**	7501–7614 7125–7135
1939	**2935–3225**	7615–7763 7136–7199 4001–4005 5001–5004
1940	**3226–3483**	7764–7939 5006–5009
1941	**3484–3788**	7940–8058 4006–4013 5010–5038
1942	**3789–4066**	8059–8161 2000–2022 3001–3009 4014–4016 5039–5050 6001
1943	**4067–4381**	8162–8228 1001–1018 2023–2038 4017–4029 5051–5129 6002
1944	**4382–4742**	8229–8363 1019–1025 2039–2073 5130–5151 6003–6012
1945	**4743–4984**	8357–8356 1026–1027 2074–2100 5171–5191
1946	**4985–5311**	8355–8525 5192–5217 6013

FAVORITE RECORD

Varianty etiket:

FAVORITE RECORD černá etiketa průměr 25 cm, 1907–1911

SCHALLPLLATEN-FABRIK „FAVORITE" fialová průměr 18 a 25 cm, 1905

FAVORITE RECORD trojbarevná etiketa průměr 25 cm, 1909

FAVORITE RECORD zelená, červená, hnědá, béžová etiketa průměr 25 cm, 1912–1915

FAVORITE RECORD hnědá etiketa průměr 30 cm, 1922–1928

FAVORITE RECORD obrázková etiketa – jezdec na koni 1912–1917, průměr 25 cm
FAVORITE obrázková etiketa – dívka u gramofonu 1920–? (pouze reedice starších snímků)

Rozsáhlý a kvalitní český program vedla již od roku 1905 berlínská firma *Schallplatten-Fabrik-Favorite--Werke* díky své vídeňské pobočce, kterou řídila firma *Hartkopp & Fischer*. Kromě dnes poměrně vzácných snímků předních operních pěvců v čele s Františkem Pácalem natočil na zkušební gramodesky této značky několik málo snímků operní barytonista a první český sběratel zvukových nahrávek Štěpán Chodounský[1]. Z dalších výjimečných počinů jmenujme například nahrávku z roku 1909 (vyšla na zvláštní etiketě s vlastenecky tónovanou etiketou), na níž senátor Václav Klofáč[2] přednáší burcující projev nazvaný „Za národní a sociální spravedlnost".

V roce 1910 se firma *Schallplatten-Fabrik-Favorite-Werke* stala součástí rozsáhlého imperia *Carl Lindström GmbH*. České snímky na gramodeskách značky *Favorite* byly v té době doplňovány nahrávkami vojenských a sokolských orchestrů, prvními Hašlerovými staropražskými písničkami a poměrně neveselými komickými scénami. Poslední české nahrávky na této etiketě byly v inzerci nabízeny ještě v roce 1917. Některé z nich byly po roce 1918 v reedicích lisovány na etikety v inovované podobě a počátkem dvacátých let vycházely též na gramodeskách značek *Omega* a *Beka*. De iure etiketa *Favorite* zanikla v roce 1927.

V letech 1906–1910 se gramodesky značky *Favorite Record* o průměru 25 cm prodávaly za K 6,-. Poválečné gramodesky této značky o průměru 30 cm, obsahující převážně snímky zahraničních operních pěvců, dovážela do ČSR pražská firma *Novitas* a prodávala je v roce 1928 (již ve výprodeji) za 40,- Kč.

---

1 **Štěpán Chodounský** (1886–1954). Významný český barytonista účinkující v době před první světovou válkou hlavně v zahraničí. Byl historicky prvním sběratelem raných zvukových nosičů. Jeho sbírka čítala nejméně 50 tisíc fonováleček a gramodesek včetně rarit prvního řádu. Po ukončení své pěvecké kariéry Chodounský vedl rodinnou detektivní kancelář, která našla své místo i v české literatuře: logo jeho firmy „s tím vokem jako trojice boží" zmiňuje Švejk ve III. díle knihy J. Haška, a zároveň přidává několik povedených historek z její údajné činnosti.

2 **Václav Klofáč** (1868–1942). Přední český politik, zakladatel a předseda České strany národně sociální, poslanec říšský a zemský a jeden z „mužů října", tedy osobností stojících u vzniku ČSR.

FONOTIPIA/SOCIETA ITALIANA DI FONOTIPIA

Varianty etiket:

FONOTIPIA zelená etiketa červený tisk, průměr 27 cm, 1904–1910

FONOTIPIA zelená etiketa modrý tisk, průměr 27 cm, 1904–1910

FONOTIPIA USA modrobílá etiketa modrý tisk, průměr 27 cm, 1908–1911

FONOTIPIA červená etiketa červený tisk, průměr 25 a 30 cm, 1922–1926

Bezprostředně po uvedení prvních oboustranných gramodesek firmy *Odeon* (viz) v roce 1904 došlo v Miláně k založení anglo-italské pobočky této značky, gramofonové společnosti *Societa Italiana di Fonotipia*, která měla zaznamenávat na gramodesky umění předních italských a světových pěvců a instrumentalistů. Nahrávky na gramodesky s touto etiketou o průměrech 27 a 35 cm byly lisovány v závodech firmy *Odeon*. Každá gramodeska byla vložena v luxusní papírové obálce opatřené pořadovým číslem nahrávky a černobílou fotografií příslušného umělce. Některé snímky byly vydávány na gramodeskách s pouze jednostranným záznamem.

V letech 1904–1907 vyšlo na gramodeskách značky *Fonotipia* o průměru 27 cm asi tisíc titulů v řadě objednacích čísel 39000, dále byla používaná řada 62000. V letech 1905–1907 vyšlo v číselné řadě 69000 pouhých 22 snímků na gramodeskách o průměru 35 cm, mezi nimi též tři nahrávky houslisty Jana Kubelíka. Z dalších českých umělců pro tuto etiketu nahrávali už jen houslista Váša Příhoda a sopranistka Ema Destinnová.

V roce 1921 se na gramodeskách značky *Fonotipia* objevily reedice starších snímků, nové nahrávky pak byly od roku 1922 lisovány již na gramodesky o průměrech 25 a 30 cm. V roce 1928 vyšly na této etiketě první již elektricky pořízené snímky a krátce poté tato etiketa zanikla. V éře elektrických nahrávek její exkluzivita ztratila smysl a nepochybně i klientelu.

Gramodesky značky *Fonotipia* o průměru 27 cm se v letech 1906–1910 prodávaly za ceny od K 7,50 za orchestrální nahrávky, K 12,50 za zpívané snímky a K 15,- za nahrávky význačných instrumentalistů (například Jana Kubelíka).

THE GRAMOPHONE COMPANY LTD. I. (1900–1914)

Varianty etiket:

GRAMOPHONE CONCERT RECORD černá průměr 25 cm, jednostranné i oboustranné, 1902–1910
E. BERLINER'S GRAMOPHONE černá bez papírové etikety průměr 17 cm, jednostranné, 1900–1901
GRAMOPHONE RECORD černá průměr 17 cm, jednostranné i oboustranné, 1902–1907

CONCERT RECORD „GRAMOPHONE" černozelená etiketa průměr 25 cm, 1907–1922
CONCERT RECORD „GRAMOPHONE" červená etiketa „píšící andělíček" průměr 25 cm, 1911–1914
MONARCH RECORD „GRAMOPHONE" červená etiketa průměr 30 cm, 1911–1914
GRAMOPHONE MONARCH/"MELBA"/"PATTI"/ RECORD světlemodrá průměr 30 cm, 1911–1914

Z komerčně vydaných gramodesek zazněla čeština poprvé v roce 1900. U vídeňské *Dvorní opery* tehdy angažovaný operní pěvec tenorista František Pácal a tamtéž působící sbormistr a skladatel Jaromír Herle natočili v květnu téhož roku celkem 14 česky zpívaných operní árií a národních písní na jednostranné gramodesky značky *E. Berliner's Gramophone*. Spolu s dalšími deseti snímky, které František Pácal natočil ještě počátkem roku 1901, jde o nejen nejstarší, ale také jediné nahrávky českých umělců natočené na gramodesky vynálezce gramofonu Emile Berlinera.

K prvnímu nahrávání gramodesek na českém území došlo v roce 1902, kdy z pověření německé pobočky anglické gramofonové firmy *The Gramophone Co. Ltd.* navštívil Prahu její nahrávací technik. Český katalog nahrávek firmy *The Gramophone Co*. byl naplňován snímky, které natáčeli technici mateřské firmy při svých četných pracovních návštěvách Prahy (a v roce 1908 také Vídně a Brna).

Poslední nahrávání gramodesek pro tuto firmu proběhlo v červenci roku 1914 těsně před vypuknutím světové války. Z mnoha set snímků s českými interprety, které vznikly v letech 1902–1914, je diskograficky podchyceno 99% nahrávek. Výčet jmen nejlepších českých operních pěvců tehdejší doby, které se podařilo přemluvit k nahrávání na gramodesky této firmy, doplňují jména dvou výjimečných umělců pražského *Národního divadla*: činoherce a zpěváka menších operních partů, legendárního Jindřicha Mošny a kabaretiéra a činoherce Rudolfa Innemanna[1].

Datace vzniku českých nahrávek

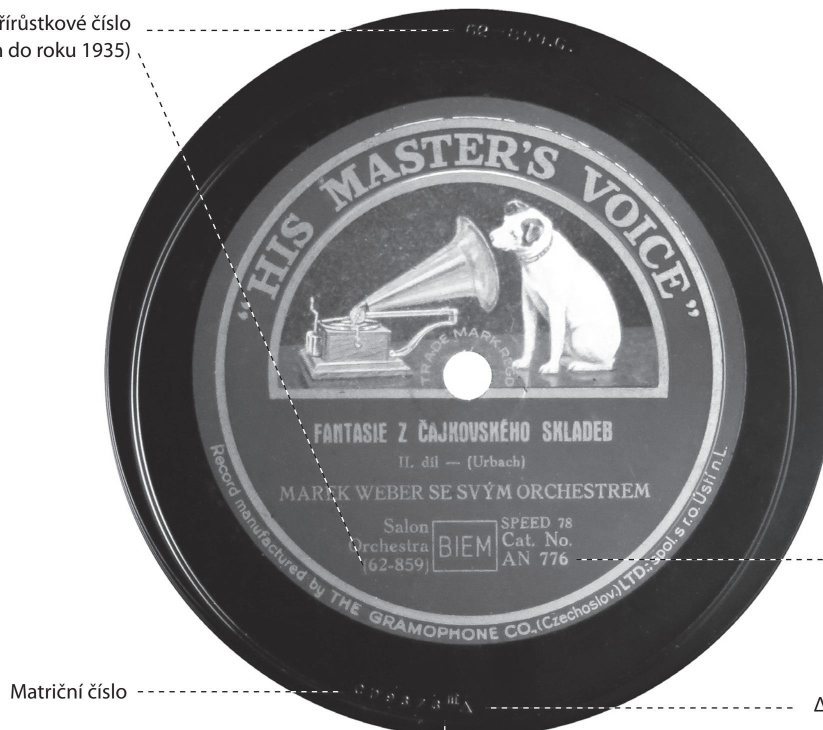
	matriční čísla snímků s českými interprety	místo	technik
1902	111c–166c (17 cm); 80z–122z (25 cm)	Praha	F. Hampe
1903–4	3221B–3249B (17 cm); 1881x–1952x (25 cm); 225y–246y (30 cm)	Praha	W. S. Darby
1905	6880a–6923a (17 cm); 6896b–6979b (25 cm)	Praha	F. W. Gaisberg
1905	2484k–2487k (17 cm); 3648L–3719L (25 cm); 263m –265m (30 cm)	Praha	F. Hampe
1906	2607k–2614k (17 cm); 4290L–4377L (25 cm)	Praha	F. Hampe
I/1907	2846k–2873k (17 cm); 5074L–5233L (25 cm)	Praha	F. Hampe
XII/1907	3594r–3768r (25 cm); 319s–325s (30 cm)	Praha	M. Hampe
1908	12998u–13040u (25 cm)	Brno	C. Scheuplein
1908	13149u–13154u (25 cm)	Praha	C. Scheuplein
1908	4871r–5025r (25 cm)	Praha	M. Hampe
IV./1909	6108r–6286r (25 cm)	Praha	M. Hampe
VI./1909	6418r–6444r (25 cm)	Praha	M. Hampe
VIII./1909	6566r–6614r (25 cm); 381“–382“ (30 cm)	Praha	M. Hampe
XI./1909	1873ab–1936ab (25 cm); 310ac–311ac (30 cm)	Praha	T. R. Holmes
1910	7321r–7375r, 7460r–7496r, 7702r–7824r (25 cm); 489s–496s (30 cm)	Praha	M. Hampe
XII./1910	11806L–11859L (25 cm)	Praha	F. Hampe
III./1911	12128L–12200L, 12259L–12262L (25 cm); 541m (30 cm)	Praha	F. Hampe
IX./1911	15507b–15561b, 15731b–15732b (25 cm); 2320c–2324c (30 cm)	Praha	F. W. Gaisberg
X./1911	12586L–12691, 13137L–13234L (25 cm)	Praha	F. Hampe
1912	13527L–13633L, 13867L–13909L, 14091L–14204L, 14547L–14694L	Praha	F. Hampe
1913	15173L–15291L, 15590L–16133L, 15992L–16133L	Praha	F. Hampe
1914	16394L–16481L, 16822L–16918L	Praha	F. Hampe

Cenové kategorie gramodesek

prefix	datum prodeje	průměr	barva etikety	cena
V	před 1914	25	GCR zelená	4,- K
*	před 1914	30	GMR zelená	6,- K
C	před 1914	25	GCR, CRG černá	4,- K
M	před 1914	30	GMR, MRG černá, granátová	6,- K

1 **Jindřich Mošna**, 1837–1911. Od roku 1864 člen Prozatímního divadla, v pražském Národním divadle v letech 1881–1909. Na gramodesky natočil v roce 1902 pět snímků. **Rudolf Innemann**, 1861–1907. Herec, recitátor a komik. Člen pražského Národního divadla v letech 1900–1907. V roce 1902 natočil na gramodesky čtyři snímky.

THE GRAMOPHONE CO. LTD. II. (1922–1946)

Varianty etiket:

HIS MASTER'S VOICE rubínová etiketa průměr 25 a 30 cm, 1924–1940
CONCERT RECORD „GRAMOPHONE" rubínová etiketa průměr 25 a 30 cm, 1922–1924
„GRAMOLA" RECORD černá a rubínová etiketa průměr 25 a 30 cm, 1926–1930

VICTOR, VICTROLA, RCA VICTOR – etikety gramodesek lisovaných v USA též z matric anglické GC
HLAS JEHO PÁNA granátová etiketa průměr 25 a 30 cm, 1938–1940
HLAS JEHO PÁNA žlutá etiketa průměr 25 a 30 cm, 1937–1943
HIS MASTER'S VOICE jednobarevná temně červená etiketa průměr 25 a 30 cm, 1945–1946

Společnost *GC* obnovila svoji činnost v Československu v únoru roku 1922 převzetím lisovny bývalé *Österreichische Grammophon-Gesellschaft GmbH* do anglických rukou a založením *The Gramophone Co.* (*Czechoslov.*) *Ltd*. Obchodním ředitelem obnoveného zastoupení firmy *GC* v ČSR se stal skladatel a kabaretiér Karel Hašler. V roce 1922 začala ústecká továrna firmy *GC* lisovat reedice starších snímků určené pro ČSR a pro země bývalého Rakousko-Uherska na etiketě *Concert Record „Gramophone"*. Řada objednacích čísel s prefixem AM byla určena pro desky o průměru 25 cm a deskám o průměru 30 cm byl přidělen prefix AN.

V listopadu roku 1922 navštívil Prahu na své první nahrávací misi v ČSR anglický technik A. Skelson, aby zde natočil nové české a německé snímky. K dalšímu natáčení v ČSR došlo v létě roku 1924. Nahrávací technik tehdy navštívil nejprve Mariánské Lázně, kde pořídil více než tři desítky nahrávek salonního orchestru řízeného houslistou Dol Dauberem, hostujícího v jednom z tamějších mondénních hotelů. Poté se přesunul i se svým nahrávacím zařízením do Prahy, kde natočil další asi dvě desítky snímků opět většinou Hašlerových písniček. V tomto roce také došlo ke změně slovní ochranné známky na etiketách gramodesek z *Concert Record „Gramophone"* na známé *His Master's Voice*.

Jako nahrávací studio v Praze obvykle sloužil podzemní sál v *Domě odborů* v ulici Na Perštýně, občas zajížděli čeští vokalisté nahrávat také do Vídně. V roce 1930 byla natočena řada slovenských snímků i v Bratislavě a Košicích. Nahrávky určené pro Slovensko ale byly lisované hlavně z matric pořízených v USA krajanskými slovenskými soubory. Podobnou praxi uplatňovala dramaturgie mateřské firmy i v případě nahrávek českého repertoáru, když na gramodesky značky *HMV* nechala lisovat četné snímky krajanských orchestrů a sólistů natáčené většinou v New Yorku. Naopak v Praze byly českými orchestry natáčeny snímky určené například pro Maďarsko či Polsko.

Ve druhé polovině dvacátých let přecházela většina gramofonových firem na elektrický způsob nahrávání. Na gramodeskách značky *HMV* byly snímky pořizované od roku 1925 touto novou metodou označovány trojúhelníkem vyraženým do hmoty hned za matričním číslem nahrávky.

Karel Hašler řediteloval československému zastoupení firmy *GC* celých deset let, takže není divu, že během této doby prosazoval nahrávání především vlastních skladeb. Sám jich nazpíval asi čtyřicet, mnoho desítek jeho písniček ale nabízel český katalog mateřské firmy i v podání řady dalších vokalistů a tanečních i dechových orchestrů. Konec Hašlerova působení u firmy byl důsledkem sloučení gramofonových společností *Columbia* a *CG*, kdy v roce 1931 došlo k vytvoření koncernu *Electric and Musical Instruments (EMI)*. Vídeňské ústředí tehdy rozhodlo, že dramaturgii českého programu bude řídit přímo vedení lisovny v Ústí n./L. Důvodem tohoto rozhodnutí ovšem ve skutečnosti byla snaha prosazovat na československém trhu hlavně prodej nahrávek vážné hudby v podání předních světových umělců, kteří měli s mateřskou firmou exkluzivní smlouvy. Od počátku třicátých let byl český program v nepravidelných intervalech doplňován hlavně o nahrávky písniček z prvních zvukových filmů a o česky zpívané verze zahraničních šlágrů. Na gramodeskách značky *HMV* ale vycházely hlavně nahrávky významných světových operních pěvců a snímky z oblasti symfonické a komorní hudby.

V polovině roku 1937 byla zavedena nová žlutá etiketa *HMV*, na níž zpočátku vycházely v sérii *Super Swing Music* nahrávky „hot jazzu" v podání anglických a amerických orchestrů. Později byly na etiketu v této podobě umisťovány i nahrávky operního zpěvu a vážné hudby v podání českých umělců. Po roce 1939 byla slovní známka *His Master's Voice* nahrazena českým ekvivalentem *Hlas jeho pána*, a to jak na žluté, tak běžné červené etiketě.

Po skončení druhé světové války se výrobu v ústecké lisovně obnovit nepodařilo – strojní zařízení částečně poškodilo jeho nevhodné uskladnění na pozemku sousedícím s bývalou lisovnou, další škody způsobili v budově bezprostředně po květnu roku 1945 vandalové a zloději. Etiketu *HMV* se přesto ještě na necelé dva roky podařilo Vladimíru Chmelovi oživit reedicemi starších úspěšných snímků lisovaných v pražské továrně *Baklax*. Mezitím došlo ke znárodnění gramofonového průmyslu, továrny *Baklax* i veškerého majetku anglické *GC*. Složitá a nepřehledná jednání o podmínkách další přítomnosti firmy *GC* v ČSR mezi anglickou mateřskou firmou, jejím zástupcem a distributorem v ČSR, ministerstvem průmyslu, komunisty ovládaným ministerstvem informací a představiteli mezitím vzniklého národního podniku *Gramofonové závody*, které probíhaly v období let 1945–1948, a které si každá ze zúčastněných stran vykládala po svém, ukončil rázně až vítězný únor.

Datace vzniku českých nahrávek

datum	matriční čísla snímků s českými interprety	místo	technik
XI./1922	BE 788 – 861	Praha	A.Skelson
VI./1924	BT 746 – 783	Mar. Lázně	M. Alexander
VI./1924	BT 784 – 817	Praha	M. Alexander

datum	matriční čísla snímků s českými interprety	místo	technik
1926	BT 2739 – 2816	Praha	M. Alexander
VII./1927	BK 2097 – 2185	Praha	G. W. Dillnutt
1929–30	BW 2507 –2766, BW 3301 – 3403	Praha	A.D. Lawrence
V./1930	BW 3404 – 3493	Bratislava	A.D. Lawrence
V./1930	BW 3494 – 3637	Košice	A.D. Lawrence
VI. 1930	BW 3638 – 3679	Praha	A.D. Lawrence
VIII. 1931	0WX 57–134	Praha	
III. 1932	0RA 118218–118255	Berlín	
IV–V. 1932	0WX, 2WX 175–315	Vídeň	
X. 1932	0WX, 2WX 333–390	Praha	
1933	0WX, 2WX 413–638	Praha	
1934	0WX, 2WX 660–697, 0HC 1–41; 0VH 17–31	Praha; Vídeň	
1935	0HC 42–120; 0EA, 2EA 2826–2845	Praha; Londýn	
1936	0HC 121–219	Praha	
1937	0HC, 2HC 230–323; 0HL 1–27	Praha; Vídeň	
1938	0HL 28–79	Vídeň	
1946	2HC 324–339	Praha	

Cenové kategorie gramodesek firmy *GC*

prefix	datum výroby	průměr	barva etikety	cena
AM	1922–1924	25	CRG granátová	27,- Kč
AN	1922–1924	30	CRG granátová	40,- Kč
AM	1922–cca 1933	25	HMV granátová	30,- Kč
AN	1922–cca 1933	30	HMV granátová	45,- Kč
AK	1922–cca 1933	25	HMV zelená	30,- Kč
AJ	1922–cca 1933	30	HMV zelená	45,- Kč
DA	1922–cca 1933	25	HMV červená	47,- Kč
DB	1922–cca 1933	30	HMV červená	70,- Kč
DJ	1922–cca 1933	25	HMV žlutá	55,- Kč
DK	1922–cca 1933	30	HMV žlutá	80,- Kč
DM, DO, DQ	1922–cca 1933	30	HMV žlutá	85,- Kč až 105,- Kč
ER	1922–cca 1933	25	HMV černá	36,- Kč
ES	1922–cca 1933	30	HMV černá	55,- Kč
AM	1934–1938	25	HMV granátová	15,- Kč
AN	1934–1938	30	HMV granátová	22,50,- Kč
ER	1934–1938	25	HMV černá	28,- Kč
ES	1934–1938	30	HMV černá	42,- Kč
DA	1934–1938	25	HMV červená	28,- Kč
DB	1934–1938	30	HMV červená	42,- Kč
DJ	1934–1938	25	HMV žlutá	42,- Kč
DK	1934–1938	30	HMV žlutá	60,- Kč
DM, DO, DQ	1934–1938	30	HMV žlutá	65,- Kč až 80,- Kč

HOMOKORD/HOMOCORD

Varianty etiket:

HOMOCORD černá průměr 25 cm, 1908–1909

HOMPHON RECORD zelená průměr 25 cm, 1913–1914

HOMOKORD červenobílá a obrázková průměr 25 cm a 30 cm, 1922–1927

HOMOCORD LILIPUT červená a zelená průměr 15 cm, 1925–1928

HOMOCORD/HOMOKORD ELECTRO zelenobílá a fialovobílá průměr 25 a 30 cm, 1927–1929

HOMOCORD černofialová průměr 25 cm, 1929–1930

HOMOCORD černozlatá průměr 25 cm, 1930–1932

Zakázkové etikety:
RUBIN-RECORD červená průměr 25 cm, cca 1909–1912
HELIOFON modrofialová průměr 25 cm, 1924–1929

RUBINTON obrázková průměr 25 a 30 cm, 1924–1929
MARATON obrázková průměr 25 cm, 1924–1929

Německá pobočka anglické firmy *Homophon Co*. byla založena v roce 1905 a již v roce 1908 se na domácím trhu etablovala s českým programem na několika hlavních i zakázkových etiketách. Prvními byly dvě podoby etikety *Homokord* s vyobrazením krásné harfenice u gramofonu. Tyto „hudební plotny zvukové, uznané co výrobek prvního řadu" přicházely na trh v obalech se sloganem „čisté ve zvuku i slově", tedy doslovným překladem původního německého „rein in Ton und Wort". Od roku 1909 nacházíme český repertoár také na dvou podobách vedlejších zakázkových etiket této firmy *Rubin-Record*, označovaných mateřskou firmou za „nejlacinější exportní etikety". Od roku 1913 vycházel téměř totožný český repertoár i na její další, údajně ještě lacinější etiketě *Homphon*.

Český program na gramodeskách firmy *Homophon Co*. v době před první světovou válkou byl naprosto průměrný. Nenajdeme zde ani žádné snímky předních českých operních pěvců, pouze nahrávky českých a moravských lidových a umělých písní v podání univerzálních vokalistů typu moravských bratrů Axmanových a všudypřítomného Valentina Šindlera. Naprostou většinu orchestrálních nahrávek pro tyto etikety natočila Hermanova kapela, zbytek repertoáru vyplnily často frekventované komické scény v provedení kabaretních umělců, známých i z ostatních dobových gramodesek jiných firem. Od roku 1912 si mateřská firma nechala své gramodesky s českým programem lisovat v podmokelské továrně Hermanna Maassena, který některé nahrávky na dodávaných matricích přečísloval a lisoval je na gramodesky s vlastními etiketami.

Zastoupení v ČSR obnovila mateřská firma prostřednictvím svého obchodního zástupce Otto Fischla v roce 1922 a nový český repertoár se na etiketách gramodesek značky *Homokord* objevil v roce 1923. Jako první byly lisované nahrávky Hermanovy kapely, krátce nato na gramodeskách této značky debutoval orchestr Dol Daubera, a to jak nahrávkami moderních tanců a se zpěvem někdejšího člena kabaretu *Červená sedma* Ivo Rubína, tak vlastními aranžemi směsí z Dvořákových a Smetanových oper na gramodeskách o průměru 30 cm. Až do roku 1927 byl repertoár celkově velice nevýrazný, četné reedice předválečných českých snímků doplňovaly přelisy orchestrálních nahrávek určených původně pro německý trh. Mateřská firma navíc poskytovala své matrice i pro lisování na řadě„parazitních" laciných značek domácích velkoodběratelů – jmenujme například etikety *Heliofon*, *Maraton* či *Rubinton*. Firemním zpěvákem pro český program byl univerzální tenorista Valentin Šindler, který současně stačil nahrávat stovky snímků i pro další gramofonové společnosti. V polovině dvacátých let firma zavedla gramodesku o průměru 15 cm s etiketou *Homocord Liliput*, na níž vyšly asi čtyři desítky instrumentálních melodií a česky zpívaných lidových písní.

Na elektrické nahrávání firma *Homophon Co. AG* definitivně přešla až v roce 1927, kdy její akcie koupila anglická *Columbia Graphophone Co. Ltd*. disponující patentovanou technologií společnosti *Western Electric*. V té době také vyšla na etiketách v mírně pozměněné úpravě série nahrávek populárních písniček s vokalisty Jarkou Budilem, Františkem Kreutzmannem a skladatelem a textařem Jiřím Voldánem. Již na etiketě *Homocord* a v jiné barevné variantě vyšlo několik v Berlíně natočených snímků pěveckého sboru *Typografia* s dirigentem V. B. Aimem, pořízených během turné tohoto tělesa po Německu.

V roce 1929 se stal novým generálním zástupcem a distributorem gramodesek mateřské firmy podnikatel rakouského původu Emil Schmelkes[1]. Svými hudebními poradci jmenoval komiky Járu Kohouta a Ference Futuristu, navázal spolupráci se skladatelem a dirigentem Johnem Gollwellem a výrazně rozšířil český repertoár již elektricky nahrávaných gramodesek s modernizovanými černofialovými a později černozlatými etiketami *Homocord.* Operní snímky ve stejné době pro etiketu *Homocord* natáčeli Lev Uhlíř, Janko Blaho, jeho manželka Helena Bartošová a mezzosopranistka německého původu Hilda Raave. Univerzálním firemním zpěvákem pro nahrávky populáru vydávané na etiketě *Homocord* byl

1 **Emil Schmelkes** obchodoval s elektrotechnickými, radiotelegrafními a radiovými přístroji a gramofony. V letech 1924–1928 též vedl čs. zastoupení německé gramofonové firmy Vox (viz).

od roku 1930 tenorista Tino Muff. Kromě sólových snímků nahrával i dueta se svou manželkou Annou Gromwellovou, textařem a komponistou Vaškem Zemanem či trampským sborem Settler's Club.

Od roku 1923 se gramodesky značky *Homokord* lisovaly v jedné z továren podnikatele Rudolfa Kubika v dnešní Papírenské ulici v pražské Bubenči. Začátkem roku 1930 byla lisovna z důvodu zastaralosti strojního zařízení uzavřena a další české snímky se lisovaly v Berlíně. Koncem roku 1932 byly v Berlíně natočeny poslední nové snímky českého repertoáru určené pro etiketu *Homocord*. Reedice některých starších českých nahrávek poté vycházely až do roku 1936 pod původními objednacími čísly na etiketě *Odeon*. K úřednímu výmazu etikety *Homocord* z obchodního rejstříku došlo v roce 1935 a jejího bývalého ředitele Emila Schmelkese tehdy okamžitě angažovala jako svého uměleckého vedoucího československá gramofonová firma *Esta*.

Data nahrávání snímků na gramodesky firmy Homophon

Matriční číslo na gramodeskách hlavní i vedlejších etiket této firmy doprovázel v letech 1905–1926 (tedy ještě před zavedením elektrického způsobu nahrávání) kód označující přesné datum nahrání daného snímku:

Leden	A	1925
Únor	B	1924
Březen	C	1923
Duben	D	1922
Květen	E	1921
Červen	F	1920
Červenec	G	1919
Srpen	H	1918
Září	J	1917
Říjen	K	1916
Listopad	L	1915
Prosinec	M	1914

N	1913
O	1912
P	1911
Q	1910
R	1909
S	1908
T	1907
U	1906
V	1905
W	1926

Tento kód čteme následovně: první údaj – písmeno – označuje **měsíc** nahrání. Druhý údaj – číslice – označuje **den** nahrání. Třetí údaj – písmeno – označuje **rok** nahrání (písmeno W bylo přidáno dodatečně). Najdeme-li tedy ve hmotě vyražený údaj F 11 O, označuje písmeno F měsíc červen, číslice 11 datum v měsíci a písmeno O rok 1912. Snímek byl tedy natočen 11. června roku 1912. Jako další identifikační znak sloužilo během výše uvedeného období do hmoty desky vyražené datum výroby lisovací matrice. Označovalo den, kdy byl daný snímek lisován do šelaku.

Cenové kategorie

Gramodesky koncernu *Homophon* s českým repertoárem patřily až do roku 1925 do kategorie spíše lacinějších. V letech 1925–1932 se prodávaly za 24,- až 27,- Kč (∅ 25 cm) a 38,- až 40,- Kč (∅ 30 cm).

KALLIOPE ELECTRO RECORD

Varianty etiket:
KALLIOPE ELECTRO RECORD hnědá etiketa průměr 20, 25 a 30 cm, 1928–1930
KALLIOPE ELECTRO RECORD černá etiketa průměr 25 cm (Rakousko), 1935–1939
KALLIOPE AMERICAN RECORD (snímky U. S. jazzu z různých U.S. matric) průměr 25 cm, 1927
BIBERPHON různobarevně tónované celuloidové gramodesky průměr 25 cm, 1929–1931

Gramodesky značky *Kalliope* s etiketou nesoucí v konstruktivistickém stylu vyvedenou ochrannou známku mateřské německé firmy *Triumphon* začaly být do ČSR dováženy v roce 1928. Český program se na nich objevil v roce 1929 – na gramodeskách této značky o průměru 20 cm[1] vycházely pouze směsi lidových písní přednesené anonymním interpretem za doprovodu anonymního orchestru. Na gramodeskách této značky o průměru 30 cm vycházely ponejvíce koncertní skladby v provedení různých salonních orchestrů a instrumentálních souborů. Pro nás nejzajímavější jsou gramodesky s etiketou *Kalliope Electro Record* o průměru 25 cm, na nichž vycházely v sérii objednacích čísel Z 6000 česky zpívané populární písničky. Byly natáčené v Berlíně německým tanečním orchestrem Sama Baskiniho a anonymním firemním orchestrem dirigovaným kapelníkem Františkem Šmídem. Nejvíce písniček pro tuto značku nazpíval Jindra Láznička, též pod pseudonymy Pražák a Jindra. Na některých těchto snímcích s ním zpívala v duetu Čechoameričanka Olga Rubínová, která v roce 1928 navštívila s folklorním pěveckým souborem našich krajanek starou vlast.

Počátkem roku 1929 oznamovaly firemní propagační materiály, že pro natáčení na gramodesky značky *Kalliope* byl získán jako zpěvák R. A. Dvorský. Jako vokalista je Dvorský uveden u asi dvou desítek snímků, na několika z nich se sám doprovodil na klavír, na řadě dalších snímků je Dvorského zpěv slyšet v anglicky zpívaných refrénech v nahrávkách orchestru Sama Baskiniho. Pro značku *Kalliope* pak Dvorský natočil další české snímky už s vlastním souborem Melody Boys. Krátce po natočení těchto snímků byl Dvorský angažován u nově založené první československé gramofonové firmy *Esta*, která od firmy *Kalliope* převzala do svého katalogu většinu jeho česky zpívaných nahrávek.

Koncem dvacátých let se jako módní novinka objevily na trhu ohebné gramodesky lisované do celuloidu. Firma *Kalliope* tehdy zavedla vlastní etiketu celuloidových gramodesek *Biberphon*. Celuloidové desky sice skutečně byly ve srovnání se šelakovými nerozbitné a lehké, na talířích tehdejších gramofonů však prokluzovaly a různě se ohýbaly, takže většina firem jejich výrobu brzy zastavila. Také již zmíněná československá firma *Esta* stačila v polovině roku 1930 několik desítek gramodesek do celuloidu nalisovat – byla mezi nimi i řada nahrávek R. A. Dvorského z matric firmy *Kalliope*.

Poslední německé nahrávky na etiketě *Kalliope* pocházejí z konce roku 1931, poté tato firma vyhlásila v Německu konkurz. V roce 1935 se na trhu objevily jako rakouský výrobek gramodesky s černou etiketou *Kalliope*, na nichž až do roku 1939 vycházel v řadě objednacích čísel K 400 též český repertoár lisovaný z matric německé firmy *Artiphon* – tyto gramodesky byly nejspíš určeny pro silnou krajanskou menšinu v Rakousku.

Gramodesky značky *Kalliope Electric Record* o průměru 20 cm byly inzerovány v roce 1930 za cenu Kč 18,- a gramodesky stejné značky o průměru 25 cm stály Kč 27,-. Dovážené gramodesky *Kalliope* o průměru 30 cm, na nichž nebyl žádný český repertoár, se prodávaly za Kč 40,-.

1 Na gramodeskách o tomto průměru vycházely pouze nahrávky českých a slovenských národních písní. Na etiketě není uveden ani jejich interpret (Dr. Jan Kalvach), ani název doprovodného orchestru (orch. S. Baskiniho dirigovaný Fr. Šmídem).

KRISTALL

Varianty etiket:

KRISTALL ELEKTRO RECORD červená etiketa průměr 25 cm, 1929–1930

KRISTALL ELEKTRO REKORD modrá etiketa průměr 25 cm, 1931–1932

TRIUMPH modrá etiketa průměr 20 cm, 1930–1931
WUBA červenozlatá etiketa průměr 17 cm, 1930–1932
WUBA (německý program) zelenozlatá etiketa průměr 17 cm, 1930–1932

Kromě velkých gramofonových firem, přítomných na domácím trhu již od počátku historie zvukových záznamů, vycházely na přelomu dvacátých a třicátých let dvacátého století snímky četných českých interpretů i na etiketách řady menších zahraničních společností. Jedním z takových výrobců byla německá firma *Deutsche Crystalate Schallplatten GmbH*, založená v roce 1928 jakožto pobočka anglické gramofonové společnosti *Crystalate Manufacturing Co*.

Český program nahrávek populární hudby na gramodeskách značky *Kristall* vycházel od roku 1929 v řadě objednacích čísel P 400–800 péči československého zastoupení německé pobočky pražskou firmou Šimon Adler. V polovině roku 1930 produkci českých snímků přerušil požár distribučního skladu v pražské Havířské ulici. Od roku 1931 pak další české snímky začaly vycházet na modré etiketě *Kristall* v řadě objednacích čísel 22000 a současně též na vedlejších etiketách *Triumph* a *Wuba*. Od roku 1932 byly gramodesky značky *Kristall* lisovány v pražské továrně gramofonové firmy *Esta*. Poslední české snímky na těchto etiketách vyšly koncem roku 1932, kdy se firma *Kristall* z českého trhu stáhla. Z jejích matric pak v roce 1933 několik desítek snímků přelisovala firma *Esta* na gramodesky vlastní značky.

Ceny gramodesek s českým programem z produkce německé firmy *Kristall* v letech 1919–1932:

červená etiketa P 400–P 800	modrá etiketa C 22000	Triumph 20 cm	Wuba 17 cm
Kč 21,-	Kč 21,-	Kč 11,-	Kč 9,90

MEZINÁRODNÍ DISKOTÉKA DIVADLA HUDBY

Gramodesky s touto etiketou nechal lisovat n. p. *Gramofonové závody* na přelomu čtyřicátých a padesátých let poté, co dekret o znárodnění gramofonového průmyslu z roku 1945 byl v podstatě protiprávně uplatněn i na majetek anglické firmy *Gramophon Company (Czechoslov.) Ltd*. Anglické vedení lisovny v Ústí nad Labem svou továrnu uzavřelo v roce 1938, během válečných let ji využívala německá firma *Siemens* a po roce 1945 již v ní nebylo lisování gramodesek obnoveno.

Uskladněné matrice s nahrávkami slavných českých i zahraničních operních pěvců z produkce anglické *GC* a její sesterské americké firmy *Victor* tak posloužily k výrobě gramodesek s určením pro školy a další kulturní instituce. Žádná průvodní dokumentace k této akci se bohužel v žádném archivu nezachovala, o jejím rozsahu a přesné dataci lisování jednotlivých matric se tak můžeme jen dohadovat.

Matriční čísla na etiketě v pozici na 9. hodině a na zrcátku gramodesky odpovídají původním matričním číslům originálních desek značky *HMV*. Objednací čísla na pozici 3. hodiny jsou čísla *Gramofonových závodů*.

Divadlo hudby v Praze bylo otevřeno v roce 1949 v podzemních prostorách paláce Opletalovy ulice, v němž sídlila *Československá tisková kancelář*.

ODEON RECORD/ODEON

Varianty etiket:

ODEON RECORD hnědá etiketa průměr 18 cm, 1904–1907

ODEON RECORD hnědá etiketa průměr 27 cm, 1904–1910

ODEON RECORD modrá etiketa průměr 27 cm, 1910–1914

ODEON RECORD obrázkové etikety průměr 25, 27 a 30 cm, 1912–1914

ODEON světle modrá/černá průměr 25 a 30 cm, 1921–1923
ODEON světle zelená/černá průměr 25 cm, 1921–1925
ODEON temně modrá, zlatý tisk průměr 25 a 30 cm, 1925–1936, 1940–1943
ODEON hnědá, zlatý tisk průměr 25 a 30 cm, 1931
ODEON zelená, zlatý tisk průměr 25 cm, 1933–1936
ODEON modrobílá (pouze reedice) průměr 25 a 30 cm, 1945–1946

Vedlejší etikety:
JUMBO RECORD modrá etiketa průměr 25 cm, 1911–1914
JUMBOLA RECORD zelená etiketa průměr 25 cm, 1912–1914
ODEONETTE temně modrá průměr 15 cm, 1927–1929

Přítomnosti významné etikety gramodesek *Odeon* s českým repertoárem na domácím trhu by měl předcházet stručný přehled historie této vedoucí značky německého koncernu mechanika Carla Lindströma[1], který během krátké doby od svého založení impozantním způsobem expandoval a postupně se stal druhou největší gramofonovou společností v Evropě.

V roce 1904 založil Lindström s pomocí silných finančních partnerů firmu *Carl Lindström GmbH* orientovanou na masovou výrobu fonografů, diktovacích fonografů (tzv. *parlografů*) a gramofonů. V roce 1908 se firma transformovala na akciovou společnost, v roce 1910 koupila akcie gramofonové firmy *Beka Record* a o něco později uvedla na německý trh své první gramodesky značky *Parlophon*. V roce 1911 zakoupila akcie firmy *ITMC/Odeon Werke*, v roce 1913 pohltila gramofonovou firmu *Lyrophon*, během let první světové války založila v USA svoji filiálku a lisovnu *Okeh Company* a v roce 1917 stála u založení filmové společnosti *Ufa*. Postupně převedla do svého výlučného vlastnictví gramofonové firmy *Favorite Record*, *Beka Record* a *ITMC/Odeon*. Expanze Lindströmova koncernu pokračovala v poválečných letech postupným ovládnutím anglické *Columbia Graphophone Co*. v roce 1926 a pohlcením *Homophon Co. AG* v roce 1928. V roce 1931, po splynutí anglických firem *Columbia Graphophone Co*. s *The Gramophone Co. Ltd*. a vytvoření společnosti *EMI*, získal Lindström gramofonovou firmu *Electrola GmbH*. Od roku 1932 lisoval Lindströmův koncern v Německu gramodesky svých hlavních i vedlejších etiket ve velké továrně na Schlesische Strasse v berlínské čtvrti Kreuzberg.

Rozsáhlý český repertoár na gramodeskách značky *Odeon*, které měly až do let 1910–1911 netypické průměry 19 a 27 cm, vycházel péčí vídeňské pobočky německo-francouzské firmy *International Talking Machine Co.* Šlo zároveň o první oboustranné gramodesky na světě – mateřská firma je veřejnosti poprvé představila v roce 1904 na jarním veletrhu v Lipsku. První snímky českých umělců byly natočeny ve Vídni již na podzim téhož roku a do roku 1907 jejich počet dosáhl téměř dvou tisíc. Další české snímky byly od roku 1906 nahrávány již i v Praze – do roku 1911 jich bylo dalších asi šest stovek. Ředitelem vídeňské pobočky firmy *ITMC/Odeon* byl zkušený podnikatel v oboru Hermann Maassen, jeho obchodním zástupcem pro české země se stal nejprve brněnský podnikatel Zikmund Geiger, po něm pak pražský obchodník Diego Fuchs.

Český repertoár v prvním období přítomnosti firmy *ITMC/Odeon* na českém trhu zahrnoval významný podíl nahrávek předních operních pěvců jak vídeňské *Dvorní opery*, tak pražského *Národního divadla*. Výlučně na gramodesky značky *Odeon* nahrávali své výstupy a kuplety i dobově velice známí a úspěšní komici Josef Šváb-Malostranský, Josef Wanderer a František Hlavatý, svým jediným snímkem na této etiketě debutovala na gramodeskách též oblíbená subreta Mařenka Zieglerová. Z dalších výjimečných nahrávek, které v tomto době přinesly gramodesky značky *Odeon*, jmenujme například devět snímků Českého pěveckého kvarteta s basistou Antonínem B. Svojsíkem (zakladatelem českého skautingu), sérii hebrejsky zpívaných snímků pražského kantora Baru-

---

1 **Carl Elof Lindström** (1869–1932). Přestěhoval se ze Švédska do Německa v roce 1892, svou první firmu na výrobu jednoduchých fonografů založil v roce 1897.

cha Guttmanna, jediné dvě nahrávky houslistky Marie Heritesové či snímky Pozounového kvarteta Pražské konservatoře vedeného profesorem Josefem Hilmerem. K císařskému jubileu roku 1908 *Odeon* vydal na speciální žlutočerné etiketě sérii „speciálních snímků" s nahrávkami titulů jako *Plné jest Rakousko slávy*, *Naše heslo jest: císař František Josef I.*, *Jubilejní pochod císaře Františka Josefa*, *Historické válečné a vítězné zvuky*, *Jubilejní Gavotta* či s trojdílnou vojenskou zvukomalbou *Císařské narozeniny.*

Výrobu gramodesek značky *Odeon* o průměru 27 cm mateřská firma ukončila kolem roku 1911 a přeorientovala se na výrobu gramodesek o standardních průměrech 25 a 30 cm. Ještě předtím, v roce 1908, pohltila *ITMC* další berlínskou gramofonovou továrnu *Jumbo Record Fabrik GmbH* a krátce poté začala umisťovat český repertoár i na gramodesky značky *Jumbo* a lacinější *Jumbola* o průměru 25 cm. Nový český repertoár vycházel do roku 1914 také na několika dalších variantách etiket *Odeon*, z nichž již zmizelo označení *ITMC*, ale zato se na nich zabydlely éterické víly se strunnými hudebními nástroji. I nadále sice na všech etiketách mateřské firmy vycházely nahrávky operních árií v podání předních českých interpretů, ale naprosto největší podíl repertoáru začaly zabírat pochody, polky a valčíky v podání dobových dechových orchestrů, poměrně nevtipné komické scény a těsně před rokem 1914 také nahrávky melodií z populárních operet provozovaných hlavně v pražské *Vinohradské zpěvohře*. Z tohoto standardního repertoáru vybočovalo jen velice málo nahrávek – zmínku by zasloužily snad jen recitace tři básní, které v roce 1912 u příležitosti konání *VI. všesokolského sletu* natočil Karel Želenský[2] na gramodesky značky *Jumbo-Record*: „Péro sokolí" Svatopluka Čecha, „Chodská" Elišky Krásnohorské a „Láska" Jana Nerudy. Na stejné etiketě vyšla ve stejné době též ojedinělá série českých a moravských lidových písní v podání sopranistky Berty Foersterové-Lautererové.

Po roce 1914 nebyly žádné nové české snímky na etiketu *Odeon* lisovány, firma se ale na domácí trh vrátila s rozsáhlým českým repertoárem bezprostředně po vzniku ČSR, kdy byl nový český program lisován na gramodesky s výrazně zjednodušenými etiketami. Nejvíce raných poválečných snímků nahrála brněnská Československá posádková hudba č. 1, kterou jezdil pro účely nahrávání do Brna řídit německý dirigent Carl Woitschach. V jejím repertoáru převládaly Hašlerovy kuplety a české, moravské, slovácké a slovenské národní písně se zpěvem Valentina Šindlera. Tyto v Brně nahrávané skladby postupně nahradily pražské snímky Hermanovy kapely, později už byl český program až do roku 1926 nahráván výlučně v Berlíně univerzálním orchestrem pod řízením Carla Woitschacha, který byl na etiketách gramodesek označován jen jako generický Odeon orchestr.

Zároveň s uváděním nových českých snímků firemní katalogy stále ještě nabízely starší nahrávky lisované ještě před rokem 1910 na gramodesky o průměru 27 cm. Odbyt takových nahrávek poněkud vázl, a tak – aby oživil skomírající prodej – převzal v roce 1925 generální zastoupení gramodesek

2 **Karel Želenský** (1865–1935). Vlastním jménem Karel Drápal, herec, divadelní režisér a dramatik. V letech 1896–1927 člen činohry pražského Národního divadla. V roce 1929 parodoval Želenského typický styl divadelní mluvy herec a režisér Josef Rovenský na gramodesce značky Parlophon.

značky *Odeon* pro Československo německý obchodník John Hartkopp, podnikající v oblasti zvukového průmyslu již od roku 1898. Od roku 1926 byly nové snímky lisovány již na gramodesky s novou temně modrou etiketou a částečně modernizován začínal být i český program: polky a valčíky doplnily písně z operet uváděných v pražském *Vinohradském divadle* a kromě dechové hudby kapelníka Hermana natočil pro *Odeon* několik snímků i pražský orchestr kapelníka Aloise Austa se zpěvem Boži Wronského. Od poloviny roku 1927 byly nové snímky pro český katalog nahrávány převážně v Berlíně – orchestr C. Woitschacha v nahrávkách žertovných písní a kupletů postupně doprovázel vokalistu Otto Fassela, humoristu Ferdu Kohouta, komika Járu Kohouta, konferenciéra a humoristu Slávu Grossmanna a tenoristu Karla Hrušku. Sérii nahrávek písní zpívaných v egerském dialektu natočil v roce 1928 tenorista pražského *Německého divadla* Hans Seifert, v roce 1929 pak vyšly na gramodeskách značky *Odeon* první snímky houslistky Ervíny Brokešové, kterou na klavír doprovodil dr. Jindřich Pihert. V letech 1929–1933 doprovázel české vokalisty na jejich berlínských nahrávkách taneční orchestr kapelníka Bély Dajose, po jeho odchodu z Německa ho nahradil univerzální taneční orchestr kapelníka Otto Dobrindta.

Pro použití na dětských gramofonech sloužily v této době gramodesky o průměru 15 cm s etiketou *Odeonette*.

Na přelomu 20. a 30. let byl český repertoár gramodesek značky *Odeon* velice široký a pestrý. Do kategorie kuriozit, vydaných na gramodeskách této značky, přispěl „největší a nejstarší pražský odborný velkozávod radiogramofonového průmyslu Jan Kettner", jehož pan majitel si na jaře roku 1932 nechal v Berlíně natočit tzv. „psychophonické" gramodesky dle systému jistého Dr. Radwana. Tím byl ve skutečnosti legendární český badatel v oboru experimentální psychologie a jeden ze zakladatelů světové psychotroniky Břetislav Kafka. Kromě záplavy běžných nahrávek populárních šlágrů a snímků oblíbených českých dechových orchestrů vyšlo ve třicátých letech na etiketě *Odeon* už jen několik málo gramodesek se zpěvem jiných interpretů než obligátní dvojice Tino Muff a Vašek Zeman. Své jediné dvě nahrávky nazpívala pro tuto etiketu herečka Antonie Nedošínská a několik snímků lehčího žánru zde má sopranistka Jarmila Novotná.

Od roku 1932 byly nahrávky z matric *Odeonu* lisovány i na gramodesky sesterské značky *Parlophon* a naopak na etiketu *Odeon* byly lisovány i reedice českých nahrávek, vydaných původně na další Lindströmově etiketě *Homocord*. V důsledku státní politiky opakovaného zvyšování cen na dovážené gramodesky, a tedy upřednostňování mezitím vzniklých domácích gramofonových firem *Esta* a *Ultraphon*, k nimž postupně přešla většina českých interpretů nahrávajících původně pro Lindströmův koncern, a v neposlední řadě též v důsledku zhoršujících se vztahů mezi ČSR a Německem, se Lindströmův koncern v roce 1936 z československého trhu stáhl.

Odchod této etikety však nebyl definitivní: další nové české snímky na této etiketě vyšly počátkem roku 1941. Po vzniku protektorátu totiž využil tehdejší ředitel tuzemského zastoupení všech etiket koncernu *EMI* Vladimír Chmel možnost nahrávat český program a vyrábět matrice v berlínské továrně

Lindströmova koncernu. Od konce roku 1940 do jara roku 1943 nechal natočit více než 150 snímků, které lisoval do syntetického šelaku ve vysočanské lisovně umělých hmot *Baklax*.

Některé ze snímků vydávaných během protektorátu Chmel lisoval ještě po roce 1945 na etikety v poněkud obměněné podobě. Dlouho ale v této činnosti pokračovat nemohl – konec značky *Odeon* v ČSR měl totožné důvody, jaké zapříčinily i konec etikety *HMV*, popsaný na jiném místě.

Cenové kategorie hlavních etiket s českým programem:

období	**barva etikety**	**průměr**	**prefix obj. č.**	**cena**
Odeon Record/ITMC 1904–1910	hnědá	19 cm	–	K 3,-
Odeon Record/ITMC 1905–1914	hnědá	27 cm	–	K 6,-
Jumbo-Record 1910–1914	modrá;	25 cm	A	K 2,50
Jumbola-Record 1911–1914	zelená	25 cm	–	K 2,-
Odeon Record/ITMC 1910–1914	hnědá	30 cm	–	K 6,50 K 7,-
Odeon Record/ITMC 1910–1914	obrázková	25 cm	–	K 2,50
Odeon 1922–1927	zelená	25 cm	–	Kč 25,-
Odeon 1922–1927	modrá	25 cm	A	Kč 25,-
Odeon Record/ITMC 1922–1927	modrá	27 cm	C	Kč 37,50
Odeon 1922–1927	zelená	30 cm	–	Kč 40,-
Odeonette 1927–1932	modrá	15 cm	–	Kč 11,- 12,- 13,50
Odeon 1928–1932	modrá, hnědá	25 cm	A, RA	Kč 25,- 27,-
Odeon 1928–1936	Hnědá, modrá	30 cm	AA, Rxx	Kč 40,- 42,- 45,- 50,-
Odeon 1932–1936	modrá	25 cm	A	Kč 15,-

Snímky byly zařazovány do samostatných řad objednacích čísel zavedených v říjnu roku 1908 dle druhu nahrávky: 120 000 = velký orchestr, 121 000 = terčeta, šramly, 122 000 = sólové nástroje, 123 000 = mužský zpěv, 125 000 = ženský zpěv, 127 000 = vícehlasý zpěv, 128 000 = mluvené snímky + reedice.

V letech 1904–1910 byla matriční čísla snímků natáčených ve Vídni označována sufixy V a Vx, v Praze natáčené snímky nesly sufixy Z a Zx. Od roku 1909 a krátce po roce 1921 nesla matriční čísla snímků natáčených v Praze prefixy Zo a Ze. Snímky natáčené v letech 1922–1924 v Brně měly prefixy XBe. Od roku 1924 již měla všechna v Berlíně natáčená matriční čísla snímků určených pro československý trh prefixy Ze.

Data natáčení jednotlivých snímků dle matričních čísel:

prefix+ obj. č.	prefix/sufix	průměr	cca datum natočení
1–8100 až 1–8800	49 V–382 V	19 cm	1904–1905
3–8500 až 3–8670	62 Vx–2000 Vx	27 cm	1904–1906
3–8670 až 3–8799	1 Zx–640 Zx	27 cm	1907–1908
4–8000 a výš; 5–1000 a výš	640 Zx a výš	27 cm	1909–1910
1–8000 až 1–8100; 2–1000 až 1800	1500 V–2300 V	19 cm	1906–1908
1–8000 a výš	1 Z–480 Z	19 cm	1906–1908
C 29000–C 29166	pouze reedice Vx, Zx	27 cm	po 1909, modrá etiketa
C 17000–C 17999	1 Ze–cca 1020 Ze	25 cm	1909–1913
A 12000–A 17999	Zo 100–Zo 450	25 cm	1909–1913
305000–305525	Ze 900–Ze 1500	25 cm	květen 1913–1914
305525–305800	XBe 1450–XBe 3750	25 cm	1921–1926
305900–305999; 30900–30980	Ze 1500–Ze 1710	25 cm	1926–1927
AA 54030–AA 54055	Ze 1420–Ze 1470	30 cm	1926–1927
A 186500–A 186527	Ze 1711–Ze 1768	25 cm	1927
A 186528–A 186600	Ze 1769–Ze 1864	25 cm	1928
AA 176800–AA 176804	Ze 1877–Ze 1899	30 cm	1929
A 186601–A 186900	Ze 1865–Ze 1923	25 cm	1930
A 186901–A 186999	Ze 1924–Ze 1943	25 cm	1931
A 251000–A 251500	Ze 1944–Ze 1964	25 cm	1931
A 251501–A 251580	Ze 1965–Ze 3096	25 cm	1932
A 186601–A 186690	Ze 2001–Ze 2080	25 cm	1932
A 251581–A 251680	Ze 3097–Ze 3259	25 cm	1933
A 251681–A 251770	Ze 3260–Ze 3379	25 cm	1934
A 251771–A 251825	Ze 3308–Ze 3471	25 cm	1935
A 251826–A 251880	Ze 3472–Ze 3527	25 cm	1936
A 277636–A 277654	Ze 3528–Ze 3557	25 cm	1940
A 277655–A 277670	Ze 3558–Ze 3607	25 cm	1941
AA 176932–AA 176935	Ze 3580–Ze 3592	30 cm	28. VI. 1941
A 277671–A 277686	Ze 3608–Ze 3625	25 cm	1942
A 277687 – A 277697	Ze 3626 – Ze 3662	25 cm	1943

PARLOPHON, DIXI (Lindströmův koncern)

Varianty etiket:

PARLOPHON růžová etiketa průměr 30 cm, 1911–1921
PARLOPHON červená etiketa průměr 25 cm, 1929–1936
PARLOPHON hnědá etiketa průměr 25 cm, 1930–1931
PARLOPHON modrá etiketa průměr 30 cm, 1929–1936
PARLOPHON hnědá etiketa průměr 30 cm, 1929–1936
LINDSTRÖM AMERICAN RECORD hnědočervená etiketa průměr 25 cm, 1924–1930
KISMET hnědočervená etiketa průměr 15 cm, 1924–1930

LINDEX modrá a zelená etiketa průměr 15 cm, 1927–1932
DIXI olivově zelená etiketa průměr 25 cm, 1933

Výrobou gramodesek vlastní značky *Parlophon* se Lindströmův koncern začal zabývat bezprostředně po převzetí firmy *Beka* (viz) v roce 1910. Zpočátku vyráběl pouze gramodesky o průměru 30 cm, od dvacátých let přešel již i na lisování gramodesek o menších průměrech. Pro český program byla zvolena řada objednacích čísel začínající v roce 1929 hodnotou B 13 500, zpočátku ji ale naplňovaly ještě snímky z roku 1927, které původně vyšly na etiketě *Beka*. Nové české snímky nechalo české zastoupení Lindströmova koncernu, firma *Novitas* ředitele Diego Fuchse, natáčet v Berlíně a Praze v letech 1929–1932.

Katalog původních českých snímků, které v tomto období přinášely gramodesky značky *Parlophon,* uvádí jména desítek umělců a souborů představujících to nejlepší z tehdejší kulturní scény. Textař Ruda Jurist vzal v září roku 1930 do nahrávacího studia tehdy již dvaaosmdesátiletého operního pěvce Adolfa Krössinga[1], legendárního člena staré gardy pražského *Národního divadla*, aby ho nechal nazpívat árii Vaška z *Prodané nevěsty*. V průvodním textu k této nahrávce se uvádí, že jde o jediný snímek, který zachycuje Krössingův hlas. Nicméně pravdou je, že kolem roku 1908 Krössing nazpíval tři snímky na gramodesky značky *Odeon* – a tuto etiketu tehdy zastupoval stejný Diego Fuchs, který v roce 1930 zastupoval etiketu *Parlophon* a zorganizoval i toto údajné „jediné“ nahrávání Krössingova hlasu…

Ve dvacátých letech minulého století produkoval mateřský koncern ještě několik dalších etiket gramodesek s českým nebo slovenským programem. Od roku 1925 přinášela v USA natáčený a v Berlíně lisovaný český repertoár etiketa *LIndström American Record*. Pro nahrávky určené především pro východní část Slovenska a Podkarpatskou Rus byly ve stejné době vyhrazeny gramodesky další dovážené etikety *Kismet*, opět s nahrávkami lisovanými výlučně z amerických matric. Kolem roku 1930

1 **Adolf Krössing** (1848–1933). Operní tenorista a režisér. V roce 1870 zpíval roli Vaška při premiéře „Prodané nevěsty“ v Prozatímním divadle. Během svého působení v ND v letech 1871–1923 ji pak zpíval více než šestsetkrát. Postavu Vaška si zahrál i v němém filmu „Prodaná nevěsta“ v roce 1913.

produkoval Lindströmův koncern též dětské gramodesky značky *Lindex* o průměru 15 cm s nahrávkami mj. pohádek v přednesu Marie Grossové či lidových popěvků v podání barytonisty Jana Fifky.

Etiketa *Parlophon* s českým programem zanikla v roce 1936 v důsledku rozhodnutí Lindströmova koncernu zrušit zastoupení všech svých značek gramodesek v ČSR, a to z důvodu opakovaného zvyšování celních poplatků na dovážené gramodesky. V omezeném množství byly do ČSR v letech 1936–1939 dováženy anglické desky značky *Parlophone* s nahrávkami swingových orchestrů.

Za zmínku ještě stojí skutečnost, že v roce 1933 učinil Lindströmův koncern vcelku ne příliš úspěšný pokus proniknout na trh laciných gramodesek s nahrávkami populáru prostřednictvím značky *Dixi*. Od ledna téhož roku si gramodesky s touto etiketou nechala v Berlíně nahrávat a v Ústí nad Labem lisovat firma *Jentsch a Pachner*, provozující tehdy ve větších českých městech jednotkové obchodní domy. Ke značné nelibosti konkurenčních gramofonových společností se tyto gramodesky prodávaly za dumpingovou cenu méně než poloviny tehdy běžné ceny gramodesek jiných značek. Proti zavedení této etikety také silně protestoval oborový časopis *Gramotechnika*. Jako firemní zpěváci etikety *Dixi* byli angažováni dva tenoristé, jejichž jména uváděly etikety gramodesek pod pseudonymy Pepa Adnanžin a Niki Němec. První pseudonym patřil jistému Josefu Nižnanskému, druhý muzikantovi a skladateli Bedřichu Nikodemovi. Podle údaje na etiketách gramodesek oba doprovázel generický „Dixi taneční orchestr", ve skutečnosti ale šlo o některý z řady berlínských tanečních orchestrů nahrávajících tehdy pro Lindströmův koncern gramodesky různých značek. Do konce listopadu 1933 vyšlo na etiketě *Dixi* celkem asi šedesát českých populárních písniček a melodií z českých zvukových filmů, poté tato značka zanikla. Příčinou byl patrně obecný nezájem o gramodesky s nevýrazným repertoárem a v podání neznámých vokalistů.

Cenové kategorie gramodesek Lindströmova koncernu:

etiketa	**prefix**	**rok**	**průměr**	**cena**
Lindex	D, Dč, L, Ld	1927–1932	15 cm	Kč 11,-
Lindström American Record	A	1924–1930	25 cm	Kč 25,- až 27,-
Kismet hnědá etiketa	K	1924–1930	25 cm	Kč 25,- až 27,-
Parlophon červená etiketa	B	1928–1936	25 cm	Kč 25,- až 27,-
Parlophon modrá etiketa	P, Pč	1929–1936	30 cm	Kč 40,- až 45,-
Parlophon hnědá etiketa	*P	1929–1936	30 cm	Kč 50,- až 55,-
Dixi olivově zelená etiketa	Jp.	1933	25 cm	Kč 10,-

Datace vzniku nahrávek podle matričních čísel:

Rok	**1928**	**1929**	**1930**	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**	**1935**	**1936**
m. č.	39274	39325	39510	39660	Ze 3040	Ze 3130	Ze 3265	Ze 3386	Ze 3474–
			118000	118138	118225–				–Ze 3519
					–118288	použité matrice etikety Odeon			

PATHÉ

Varianty etiket:

PATHÉ bez papírové etikety 29 a 35 cm hloubkový záznam, 1906–1908

PATHÉ s černou papírovou etiketou 29 a 21 cm hloubkový záznam, 1909–1914

PATHÉ modrá referenční etiketa 25 cm stranový záznam, 1929

PATHÉ červená etiketa 25 cm stranový záznam, 1930–1931

Výjimečnou pozici měly na českém trhu gramodesky velké francouzské firmy *Pathé Frères*. Výjimečnost jim zajišťovaly už jejich nestandardní parametry: rychlost přehrávání 90–100 otáček za minutu, hloubkový záznam začínající u středu desky a možnost přehrávat je pouze na gramofonu vybaveném speciální zvukovkou se safírovým hrotem, který nebylo třeba měnit. Desky značky *Pathé* zpočátku nebyly opatřeny papírovými etiketami, údaje o nahrávce byly lisované přímo do hmoty desky a zvýrazněny bílým plnidlem. Některé z těchto nestandardních parametrů byly původně zvoleny proto, aby výrobce obešel četné patentové ochrany platné jak pro hloubkový záznam Edisonových válečků, tak pro stranový záznam Berlinerových gramodesek. Počátek záznamu byl zvolen u středu gramodesky proto, aby odstředivá síla působící na rameno zvukovky během přehrávání gramodesky pomáhala udržet oblý hrot safíru v relativně mělké drážce, v níž tento hrot jen „plaval" – tedy nebyl drážkou pevně veden, jak tomu bylo u stranového záznamu. Gramodesky značky *Pathé* se lisovaly v několika různých velikostech, od nejmenších o průměru 17 cm až po největší o průměru 50 cm.

Český repertoár na fonoválečcích značky *Pathé* je znám ca od roku 1904, na gramodeskách pak od roku 1906. Gramodesky této značky měly průměr 35, 29,5 a 24 cm a celkem na nich vyšlo cca 850 českých snímků. Zpočátku byly gramodesky lisovány přepisem z válečků natáčených ve Vídni s českými umělci působícími na tamějších divadelních a operních scénách, později – až do roku 1914 – vídeňský technik nahrával nové snímky ve studiu na pražském Smíchově poblíž lokality Anděl. Z dechových hudeb natočila pro tuto firmu bezkonkurenčně nejvíc snímků kapela Arnošta Hermana (někdy také jako *Sokolská hudba, Pražská sokolská hudba, Výstavní kapela*…), z kabaretních umělců má na etiketě *Pathé* nejvíce nahrávek populární lidový komik Alois Tichý, též pod pseudonymem Josef Novotný. Pochopitelně nechyběly nahrávky českých operních pěvců většinou s nahrávkami árií ze Smetanových a Dvořákových oper. Po roce 1910 pak repertoár obohatily písně z tehdy populárních operet „Rozvedená paní", „Dolarové princezny" atd.

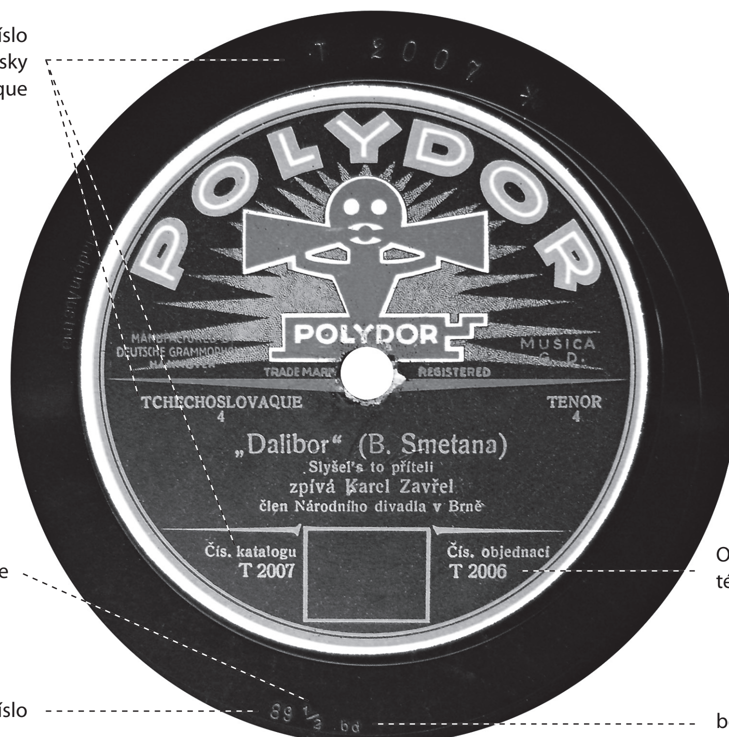
Za prvního generálního zástupce firmy *Pathé* pro české země a dovozce fonoválečků této značky se ve svých propagačních tiskovinách prohlašovala brněnská firma *Jarušek a spol.*, nejpozději od roku 1911 však byla výhradním zástupcem pro Čechy, Moravu a Slezsko firma J. Neuville na adrese Jungmannova třída č. 17, Praha II. Po roce 1918 firma *Pathé* své zastoupení v ČSR neobnovila a na této etiketě už nevyšly ani žádné reedice předválečných českých snímků. Se zakázkovými nekomerčními gramodeskami této značky s českým programem se znovu setkáváme až na přelomu dvacátých a třicátých let minulého století, kdy na zakázku České akademie věd a umění natáčeli její nahrávací technici v ČSR velkou sérii snímků lidových písní a zaznamenávali hlasy význačných osobností českého politického a kulturního života. Některé z těchto snímků přišly též do komerčního prodeje.

Rozměry a ceny

	objednací čísla	**průměr**	**cena**
1906–1914	Různé řady obj. č., přesnější datace není možná	29 a 21 cm	K 4,50; K 3,-
1931	Červené komerční etikety	25 cm	Kč 45,- až 55,-

POLYDOR/DGG

Objednací číslo
této gramodesky
T = Tchechoslovaque

Objednací číslo
této strany gramodesky

½ = 2. take

Matriční číslo

bd = zkratka nahrávacího technika

Varianty exportních etiket *DGG* s nahrávkami českých interpretů:

POLYDOR zelená etiketa, průměr 25 a 30 cm, 1926–1931

„GRAMOPHONE=RECORD“ zelená a karmínová etiketa, 25 a 30 cm, 1921–1926

OPERA DISC COMPANY obrázková etiketa průměr 30 cm, 1920–1922

POLYDOR černá etiketa průměr 25 cm, 1928 (operní zpěv)

POLYDOR zelená etiketa průměr 25 cm, 1932–1933, 1938–1939 Made in Germany

POLYDOR karmínová a hnědá etiketa průměr 25 cm, 1941–1943 (snímky pro Slovenský štát)

POLYDOR hnědá etiketa průměr 25 a 30 cm, 1944–1945 (snímky pro *ROA* a *UPA*)

Po skončení první světové války nastala pro anglickou gramofonovou firmu *GC* paradoxní situace: podle podmínek mírové smlouvy měl totiž veškerý majetek její předválečné hannoverské pobočky zůstat na německém území s tím, že anglická mateřská firma bude odpovídajícím způsobem finančně odškodněna. Firmě *Deutsche Grammophon Gesellschaft* byla přiznána plná nezávislost a právo využívat velkou lisovnu gramodesek v Hannoveru a tamtéž uložené matrice, jakož i právo používat na gramodeskách určených pro domácí trh ochrannou známku pejska Nippera u gramofonu. Firma *DGG* nelenila a okamžitě začala lisovat na export (také na ad hoc zavedené etiketě *Opera Disc Company*) i snímky z původních anglických a amerických matric, nacházejících se a zadržených v okamžiku vypuknutí války v roce 1914 v Německu. Vzniklá situace, kdy ve válce poražené Německo využívalo majetek vítězných spojenců, byla po četných protestech vedení firmy *GC* řešena až na úrovni vlád obou zemí. Výsledkem těchto jednání bylo, že firma *DGG* přišla o oprávnění používat na etiketách slogan *His Master's Voice* i obrazovou známku psa u gramofonu. Od roku 1922 proto *DGG* zavedla novou exportní etiketu „*Gramophone=Record*" reflektující oba tyto požadavky. Velice brzy se na této etiketě s osiřelým gramofonem (pejsek musel zmizet) objevily v řadě objednacích čísel T 40 000 i reedice českých předválečných nahrávek pořízených pro anglickou *GC*, německé snímky natočené ve válečných letech, ale i nové poválečné snímky natáčené v Berlíně se zpěvem průměrných brněnských tenoristů Josefa Sládka a Jana Bartoně s nevýrazným repertoárem zlidovělých nápěvů a komických výstupů z pera autorů oblíbených na začátku století. V roce 1923 přibyly podobně „zastydlé" již v Praze natáčené orchestrální snímky v podání Hudby sokola žižkovského řízené kapelníkem Arnoštem Hermanem. Dramaturgicky dost neústrojně se v této české řadě snímků objevilo i několik starších nahrávek význačných zahraničních houslistů a violoncellistů. Modernější český repertoár populárních písniček a foxtrotů přinesl na tuto etiketu až počátkem roku 1924 činoherec a zpěvák František Kreutzmann sérií nahrávek písniček z pera Karla Hašlera a autorů z okruhu kabaretu *Červená sedma*, jakož i českých verzí světových šlágrů.

Ke konečnému urovnání sporů mezi anglickou *GC* a německou *DGG* došlo až v roce 1926, když *GC* v městečku Nowawes u Postupimi založila svoji německou pobočku, která začala produkovat gramodesky značky *Electrola*. Německá *DGG* o něco dříve zřídila vlastní exportní etiketu *Polydor*, na kterou převáděla především snímky z vlastní produkce, ale lisovala na ni i nahrávky určené pro sousední země, především Rakousko, Maďarsko a Československo.

Na etiketách „*Gramophone=Record*" a *Polydor* vycházel od roku 1924 v několika vlnách poměrně rozsáhlý český i slovenský repertoár péčí brněnské firmy *Gramophone Import Company K. Adler a spol*. V roce 1926 vyšly na etiketě *Polydor* nejprve reedice některých výše zmíněných nahrávek z etikety „*Gramophon=Record*" se zpěvem Františka Kreutzmanna, v letech 1927–1929 pak i celá řada jeho nových snímků. V roce 1929 natočila pro *Polydor* cikánská kapela primáše Jožky Pihíka v Bratislavě větší sérii slovenských orchestrálních i zpívaných snímků. Jedním z nich byla i pravděpodobně první slovenská nahrávka foxtrotu nazvaná „Drotársky-foxtrot". Čtyři snímky v hebrejštině za doprovodu harmonia v této sérii nahrávek nazpíval tehdejší bratislavský vrchní rabín Salomon Stern. Poměrně rozsáhlé série orchestrálních skladeb z pera českých autorů nahrály pro český katalog etikety *Polydor* v letech 1929–1930 také dechová kapela Josepha Snagy a berlínský taneční orchestr kapelníka Paula Godwina.

Od roku 1929 začala pro *Polydor* nahrávat také brněnská populární Vojenská hudba pěšího pluku č. 43, kterou v letech 1919–1936 řídil kapelník František Zita. Tyto nahrávky předznamenaly druhou, již výlučně „brněnskou" vlnu snímků určených pro český katalog etikety *Polydor*. Kapela pana Zity totiž v tomto roce doprovodila na téměř stovce nahrávek kromě Františka Kreutzmanna a bývalého člena kabaretu *Červená sedma* Ivo Rubína i výkvět brněnských zpěváků populáru v čele s Oldřichem Novým. Brněnské snímky na etiketě *Polydor* uzavřelo osm nahrávek Pěveckého sboru moravských učitelů s jeho prvním sbormistrem Ferdinandem Vachem. Na etiketě černé barvy a mimo řadu běžných objednacích čísel vyšlo ještě několik nahrávek operního tenoristy Karla Zavřela a houslisty Váši Příhody. V roce 1930 vyšla na etiketě *Polydor* také série více než čtyřiceti nahrávek populárních písniček v podání tenoristy Jaroslava Zlonického, kterého na těchto v Berlíně natočených snímcích doprovázel kapelníkem Milošem Smatkem řízený německý taneční orchestr Paula Godwina.

Další – tentokrát menší – vlna českých snímků byla péčí *DGG* na etiketu *Polydor* nahrávána v Praze ve studiu gramofonové společnosti *Esta* od listopadu roku 1932 do října roku následujícího v sérii objednacích čísel počínaje hodnotou 316 000. Ve stejné době a na stejnou etiketu – včetně označení *Made in Czechoslovakia* – byly na etiketu *Polydor* umisťovány německé snímky, které si mateřská firma *DGG* nechala lisovat u firmy *Esta* pro distribuci mimo Německo. Tato praxe skončila v roce 1933, ale ještě v roce 1935 uváděl německý katalog na této etiketě šest hebrejsky zpívaných snímků v podání karlovarského vrchního kantora Moritze Perlmanna.

Čtvrtá a poslední vlna českých snímků byla na zelenou etiketu *Polydor* – tentokrát s označením *Made in Germany* – lisovaná v letech 1939–1941. V řadě objednacích čísel 16 100 a 11 000 vycházely snímky lidovek převzaté z českého katalogu firmy *Esta*, určené pro naše krajany. Duplicitně byly v téže době stejné nahrávky lisované také na červené etikety *Grammophon* a *Grammophon – Die Stimme seines Herrn*.

Rakouská pobočka *DGG* lisovala v době *Slovenského štátu* původní slovenské snímky na etikety *Polydor* v hnědočervené a karmínově červené barvě. Většinu těchto nahrávek nazpíval tenorista František Krištof Veselý za doprovodu Malého rozhlasového orchestru v Bratislavě. Repertoár této řady tvořily především operetní snímky a tanga slovenských autorů. Po roce 1945 vycházely některé z těchto titulů v reedicích na etiketách *Ultraphon*, *Esta* a *Supraphon*.

Cenové kategorie gramodesek Polydor:

průměr	barva etikety	cena	období	prefix/sufix + obj. č.
25 cm	zelená, granátová	Kč 27,-	1924–1931	T 4xxxx
25 cm	černá	Kč 34,-	1928	T 4xxxx
25 cm	fialová	Kč 45,-	1930	B
25 cm	červená	Kč 50,-	1930	B
25 cm	zelená	Kč 27,-	1932–1933	316xxx
30 cm	zelená	Kč 40,-	1930	T 65xxx
25 cm	zelená	–	1938–1940	T 16xxx; T 11xxx

SOVĚTSKÉ GRAMODESKY

Varianty etiket:

MUZPRED červenozlatá a modrozlatá etiketa 25 a 30 cm, 1925–1929

MUSTRUST červenozlatá a modrozlatá etiketa 25 a 30 cm, 1928–1934 (?)

CCCP/USSR rudá etiketa 25 a 30 cm, 1943–

APRELEVSKIJ ZÁVOD rudá etiketa 25 a 30 cm, 1943–

GRAMPLASTMASS světlečervená etiketa, 25 a 30 cm, 1950–1962

Jedno z největších odbytišť gramodesek představovalo pro evropské výrobce již od počátku dvacátého století carské Rusko, kam dovážely zahraniční gramofonové firmy desítky milionů kusů gramodesek ročně. Téměř veškerá produkce zvukových nosičů i reprodukčních přístrojů byla zpočátku dovážena z Německa a Francie, neboť první zákazníci se rekrutovali z vyšších vrstev společnosti, které tehdy před používáním ruštiny preferovaly módní francouzštinu či němčinu.

Největší objemy dovozu gramodesek a gramofonů do Ruska realizovala francouzská firma *Pathé* (dodnes v ruštině existuje pro označení gramofonu výraz „patifon“). Náklady na dopravu a především škody vznikající během přepravy relativně křehkých gramodesek na dlouhé vzdálenosti vedly tuto firmu k rozhodnutí lisovat své gramodesky přímo v Rusku. V roce 1907 tak v Moskvě zahájila firma *Pathé* provoz ve své nové továrně, kde se gramodesky lisovaly z dovážených francouzských matric. Další velkou lisovnu gramodesek značky *Metropol* postavila v roce 1910 německá firma *Moll, Kybarth & Co*. ve vsi Aprelevka, původně malé železniční stanici na trase Moskva – Kyjev. Tehdy největší gramofonová firma na světě, anglická *The Gramophon Co. Ltd*. dovážela do Ruska své výrobky na etiketě „píšící andělíček“ z lisovny v lotyšské Rize, kde pracovalo více než sto lisů. Kolem roku 1910 vyrábělo na území carského Ruska celkem asi 13 továren ročně kolem 18 milionů kusů gramodesek, dalších asi 6 milionů gramodesek se do země dováželo.

Po roce 1917 dovoz gramodesek do sovětského Ruska ustal, ale začala se pomalu rozvíjet domácí produkce. První sovětské gramodesky byly vyrobeny v roce 1919 a sloužily výlučně k propagandistickým účelům – šlo vesměs o nahrávky projevů politických vůdců Říjnové revoluce, které byly distribuované státním institucím a vojenským jednotkám. Další gramodesky podobného žánru pak byly natočeny v roce 1922 a vylisovány v bývalém závodě firmy *Pathé*. V roce 1925 bylo výrobní zařízení z této továrny převezeno do Aprelevky, kde stát nechal ze zabavených předrevolučních matric firmy *GC* a dalších zahraničních firem lisovat gramodesky s etiketou *Muzpred*. Tato etiketa prošla několika grafickými úpravami, až se v letech 1929–1933 její název ustálil na *Mustrust* a název továrny byl změněn na *Závod roku 1905*. Gramodesky značky *Mustrust* byly od počátku třicátých let dováženy i do Československa, kde je tehdejší *Svaz průmyslu a obchodu gramofony* zařadil do kategorie cenově nejdražších gramodesek.

Etikety sovětských gramodesek měly převážně rudou barvu, neatraktivní grafickou úpravu a nesměla na nich obvykle chybět pěticípá hvězda. U nás daleko nejznámější etiketa sovětských šelakových gramodesek s vyobrazením rozhlasové vysílací věže a iniciálami CCCP (či USSR) vznikla v roce 1943, kdy veškerá rozhlasová a gramofonové produkce v SSSR přešla pod pravomoc *Výboru pro umění Rady ministrů SSSR*. Do ČSR byly tyto gramodesky masově dováženy po roce 1945. Od poloviny padesátých let byla část produkce sovětských gramodesek lisována do velice kvalitní hmoty, která se svými vlastnostmi blížila vinylu. Pro diskografy představují sovětské gramodesky trochu problém, protože jejich papírové etikety většinou neuvádějí matriční čísla a někdy mívají na každé straně jiné objednací číslo. Delší soubory nahrávek symfonické hudby bývají někdy natočené systémem, kdy například jedna strana gramodesky obsahuje první část daného díla a její druhá strana poslední část – u dvanáctidílného kompletu se tak na šesté gramodesce sejdou části 6 a 7.

TELEFUNKEN

Varianty etiket:

TELEFUNKEN TA modrá 25/ TE modrá 30 cm, 1932–1946 Kč 20,-/Kč 30,-

TELEFUNKEN TB červená 25/ TF červená 30 cm, 1932–1946 Kč 25,-/Kč 40,-

TELEFUNKEN TZ zelená 25 cm, 1935–1939 Kč 16,-

BAYREUTH SKB hnědá (Sonderklasse Bayreuth) Kč 50,-

TELEFUNKEN TD zelená průměr 20 cm (dětské snímky) Kč 15,-

TELEFUNKEN T žlutomodrá 25 a 30 cm, 1941–1943 (slovenské snímky)

TELEFUNKEN SK černá (Sonderklasse) 25 a 30 cm

TELEFUNKEN TZ zelená 25 cm, 1935-1939 Kč 16,-
TELEFUNKEN A šedivá etiketa, poválečné lisování (pouze v Německu)

Německá společnost pro bezdrátovou telegrafii *Telefunken* byla založena již v roce 1903. Původně vyráběla telegrafní přístroje a telefony, později přibrala do výrobního programu též rozhlasové přijímače a další výrobky z oblasti radiotelegrafie. V ČSR ji od začátku třicátých let dvacátého století zastupovala firma *Krešl a spol*., později přejmenovaná na společnosti *Radiotechnika*.

Výrobu gramodesek zahájila firma *Telefunken* v srpnu roku 1932 poté, co převzala majetek německého *Ultraphonu*, na který byl vyhlášen konkurz. Brzy začal *Telefunken* nahrávat i vlastní matrice a na jaře roku 1933 navázal úzkou spolupráci s českým *Ultraphonem*, který začal pro *Telefunken* lisovat gramodesky s německým repertoárem ve zvláštní sérii objednacích čísel. Na oplátku dostal k dispozici velice kvalitní nahrávací zařízení, a to včetně německých techniků k jeho obsluze. Některé snímky českých umělců natočené v pražském studiu vydával *Telefunken* jen v Německu, další byly určeny pro český trh, jiné pak vycházely jak s českou, tak německou etiketou. Vyskytly se ale i opačné případy, kdy němečtí umělci nahrávali v Praze snímky určené jak pouze pro německý, tak pouze pro český trh.

V roce 1939, po vzniku Slovenského štátu, vydával *Telefunken* na barevně odlišené žlutomodré etiketě nahrávky slovenských orchestrů a umělců. Snímky pro Slovensko tehdy natáčely v Praze také orchestry R. A. Dvorského a Karla Vlacha se zpěvem tenoristy Františka Krištofa Veselého.

Po roce 1945 byly lisovány velké série nahrávek vážné hudby ze starších matric německého *Telefunkenu* na československé etikety *Ultraphon* a *Supraphon*.

Datace nahrávek německého *Telefunkenu* dle matričních čísel snímků:

1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
18304	18848	19517	20387	21057	21741	22729	23773	24753	25466	26262	26782	27090

ULTRAPHON

Varianty etiket:

ULTRAPHON Küchenmeister modrá a červená etiketa 25 a 30 cm, 1929–1932

ULTRAPHON a. s. modrá a červená etiketa 25 a 30 cm, 1932–1949

ARTONA červená, hnědá, zelená etiketa 25 cm, 1932–1935

SELEKTON červená etiketa 25 cm, 1932–1935

ULTRAPHON a. s. zelená etiketa 25 cm, 1935–1939
ORCHESTROLA červená a zelená etiketa 20 cm, 1930–1932
ULTRAPHONET zelená etiketa 20 cm, 1930–1932

MUSICA SACRA černá etiketa 25 a 30 cm, 1931–1933
AHOJ NA NEDĚLI obrázková etiketa 25 cm, 1935

V roce 1929 převzala pražská firma *Ravitas* generální zastoupení německé firmy *Deutsche Ultraphon AG* pro Československo. Do té doby se firma *DUAG* zabývala hlavně výrobou gramofonů, ale v souvislosti s nástupem zvukového filmu, moderních tanců a poptávce po populárních písničkách se rozhodla rozšířit své podnikání také o tehdy poměrně lukrativní výrobu šelakových gramodesek.

První gramodesky značky *Ultraphon* s českým a slovenským repertoárem se na domácím trhu objevily koncem roku 1929. Natáčely se v berlínském nahrávacím studiu mateřské firmy *DUAG*, později němečtí technici začali zajíždět s nahrávací aparaturou do Prahy. Firma *Ravitas* zpočátku distribuovala i četné

DISKOTEKA červená etiketa 30 cm, 1938
ПРАГА modrá a červená etiketa 25 a 30 cm, 1945–1946

nahrávky určené původně pro německý katalog. Převzala i distribuci etiket *Musica sacra* a *Orchestrola* a v roce 1932 zavedla vlastní laciné sublabely *Artona, Selekton* a na krátkou dobu též *Ultraphonet*.

Počátkem roku 1931 se německá mateřská firma dostala do konkursu, veškerá její aktiva převzala berlínská firma *Telefunken* (viz) a firma *Ravitas* dostala nabídku odkoupit některé v Německu neprodejné gramodesky s českým repertoárem i obchodní značku *Ultraphon* pro využití v ČSR.

V roce 1933 byla čs. ministerstvem obchodu povolena a se zpětnou platností od 1. ledna 1932 zapsána akciová společnost *Ultraphon*, která převzala veškerá aktiva a pasiva od firmy *Ravitas* včetně ochranné známky. Pro nahrávání gramodesek československý *Ultraphon* postupně získal většinu předních československých umělců a hudebních těles. Realizoval i významné zakázky pro *Československý rozhlas*, sokolské hnutí a nahrával četné projevy předních kulturních a politických osobností. Na etiketě *Ultraphon* vyšlo i mnoho desítek nahrávek v němčině určených jak pro domácí německy hovořící obyvatelstvo Československa, tak pro Německo a Rakousko. Český *Ultraphon* distribuoval od poloviny třicátých let též gramodesky německé firmy a obě firmy si vzájemně nahrávaly a vyměňovaly matrice.

Gramofonová firma *Ultraphon* i s dalšími pomocnými a vedlejšími firmami z oblasti zvukového průmyslu byla v roce 1945 na základě dekretu prezidenta Edvarda Beneše znárodněna, její produkce byla sloučena s produkcí další československé gramofonové firmy *Esta* (viz) a od 1. ledna 1946 převedena pod působnost nově založeného národního podniku *Gramofonové závody*. Právním nástupcem firem *Ultraphon* a *Esta* se stala dodnes existující firma *Supraphon*, založená v roce 1946 původně jako distribuční společnost n. p. *Gramofonové závody* pro export československých gramodesek do zahraničí.

Cenové kategorie gramodesek z produkce československého *Ultraphonu:*

etiketa	prefix	v prodeji	průměr	cena
Ultraphon modrá	A	1931–1935	25 cm	Kč 25,-
Ultraphon modrá	E	1931–1935	30 cm	Kč 36,-
Ultraphon červená	F	1931–1935	30 cm	Kč 48,-
Orchestrola	C	1930–1936	20 cm	Kč 18,-; 21,-
Ultraphonet	–	1932–1936	20 cm	Kč 20,-
Ultraphon	B	1931–1935	25 cm	Kč 30,-
Musica Sacra	A	1931–1938	25 cm	Kč 20,-
Musica Sacra	B	1931–1938	30 cm	Kč 27,-
Artona	R	1932–1938	25 cm	Kč 20,-; 15,-
Selekton	S	1932–1935	25 cm	Kč 12,50; 12,-
Ultraphon modrá	A	1935–1939	25 cm	Kč 20,-
Ultraphon modrá	E	1935–1939	30 cm	Kč 30,-
Ultraphon zelená	Z	1935–1939	25 cm	Kč 15,-
Ultraphon	B	1935–1939	25 cm	Kč 25,-
Ultraphon jazykové kurzy	K	1934–1938	25 cm	Kč 32,-
Ultraphon červená	F	1938–?	30 cm	Kč 30,-
Ultraphon černá	C	1938– ?	25 cm	Kč 30,-
Ultraphon zlatá	D	1938–?	25 cm	Kč 60,-
Ultraphon černá	G	1938–?	30 cm	Kč 40,-

Datace českých nahrávek na gramodeskách značky *Ultraphon* dle matričních čísel
(nahrávky na gramodeskách o průměru 30 cm začínaly číslicí 0 nebo 3).

Rok	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec
1929										–	10171	10391
1930	–	–	10745	–	–	–	11100	15014	15125	–	15638	–
1931	16087	16246	16312	16622	–	–	–	14001	14029	14051	14103	–
1932	14133	14199	14214	14265	14313	14319	14342	14354	14408	14426	14503	14576
1933	14584	14657	14693	14732	14750	–	14781	–	14815	14841	14907	–
1934	14969	40000	40055	–	40093	–	40105	–	–	40142	40193	–
1935	40215	40272	40275	40317	40430	40440	–	40490	–	40545	40582	–
1936	40637	40670	40712	40739	40751	40795	–	–	40822	40875	40888	40931
1937	40986	41008	41025	41113	41202	41224	41285	41295	41307	41364	41456	41518
1938	41564	41642	41709	41785	41857	41925	41973	41986	42007	–	42047	42068
1939	42099	42148	42192	42210	42219	42293	42356	42376	42425	42434	42490	42601
1940	42617	042655	42659	42678	042719	42755	42809	–	42816	042836	42925	42993
1941	043002	043012	043049	43128	43151	43157	43206	43211	43218	43272	43345	43375
1942	43410	43414	043417	43444	43475	43489	43509	43518	43520	43543	43584	043639
1943	43691	043705	43742	43764	43770	43829	43890	043906	43914	043951	43980	44038
1944	–	44054	44108	44138	44163	044199	–	044225	44236	44264	44272	44284
1945	–	44321	44338	44357	044361	44382	44410	44413	44414	44454	044493	44532
1946	44556	44568	44602	44347	44673	44720	044808	–	44816	044837	44862	44909

VOX

Varianty etiket:

VOX zelená, červená, modrá etiketa průměr 25 a 30 cm, 1922–1928

VOX červenozlatá průměr 25 cm, 1928

Vedlejší etiketa:

TEDDY obrázková průměr 15 cm, 1927–1929

Gramodesky s etiketou *Vox* vyráběla od roku 1922 německá společnost *Vox-Schallplatten- u. Sprechmaschinen-Aktiengesellschaft*, sídlící na adrese Berlin W. 9, Postdamerstr. 10. Autorem výtvarné podoby etikety gramodesek této značky byl přední německý reklamní grafik Wilhelm Deffke. Uměleckým ředitelem firmy byl jmenován významný rakouský dirigent Erich Kleiber, jehož zásluhou obsahoval katalog gramodesek značky *Vox* nahrávky řady vynikajících instrumentalistů, operních pěvců a orchestrů z oblasti vážné hudby, včetně série dnes velice raritních nahrávek komorního souboru České kvarteto. Německý katalog také brzy obohatily i gramodesky s nahrávkami moderních tanců v podání špičkových německých i hostujících amerických jazzových orchestrů. Firemním souborem pro nahrávky taneční hudby byl orchestr německého houslisty a dirigenta Bernarda Etté, v němž ve dvacátých letech účinkovala také řada hudebníků z USA i evropských zemí.

Firma *Vox* produkovala gramodesky o průměru 30 i 25 cm, v letech 1927–1929 lisovala také gramodesky značky *Teddy* o průměru 15 cm s repertoárem určeným pro děti. Žádný katalog českých nahrávek na gramodeskách značky *Vox* nebyl nalezen a z předpokládaného objemu českého repertoáru se podařilo rekonstruovat jen asi třetinu nahrávek. Český program vycházel od roku 1924 péčí obchodníka Emila Schmelkese, který převzal zastoupení této firmy pro ČSR. Mezi prvními snímky určenými pro ČSR bylo několik Hašlerových melodií, které natočil již zmíněný orchestr Bernarda Etté. Od roku 1925 na této etiketě vycházely již i česky zpívané šlágry v podání Valentina Šindlera, natáčené v Berlíně. V roce 1926 vyšla ve zvláštním albu série pěti gramodesek s nahrávkami určenými pro VIII. všesokolský slet v Praze a několik nahrávek lidových písní a „Biblických písní“ A. Dvořáka v podání basbarytonisty profesora Egona Fuchse. Populární šlágry pro tuto značku natáčeli také tehdy oblíbení zpěváci Ferda Kohout a Boža Vronský. Po roce 1927 ještě vyšla řada nahrávek populárních písniček i komických výstupů v podání Járy Kohouta, Vojty Mertena, Ference Futuristy, Jaroslava Zlonického, Miloslava Jeníka a bilingvního tenoristy Viktora Poora. Kromě anonymního „Vox orchestru“ najdeme na této etiketě také řadu nahrávek dechové „Kapely pana Ludvíka, Praha“, k jejíž identitě se nepodařilo dohledat žádné údaje. Ovšem vzhledem ke skutečnosti, že orchestrální tělesa obecně natáčela gramodesky v místě svého působení (jakýkoliv přesun většího počtu hudebníků i s nástroji by totiž byl finančně i logisticky příliš nákladný), lze předpokládat, že nejméně v tomto případě se natáčení uskutečnilo v Praze.

Poslední české snímky byly na gramodesky značky *Vox* natočeny v říjnu 1928 v Berlíně. Mateřská firma se ovšem v té době již potýkala se závažnými finančními potížemi a brzy poté musela vyhlásit konkurz. Některé výprodejové matrice *Voxu* s českými nahrávkami byly později lisovány na etikety *Kalliope Electro*, *Homocord*, *Esta* a *Kristall*.

Datace vzniku českých nahrávek dle matričních čísel

	1925	**1926**	**1927**	**1928**
matriční čísla	2415 b – 2950 b	3030 b; 1560B; 1040 bb	1310 bb	2420 g
řady obj. čísel	8000; 3540; 1720	8050; 3350–3600	35000	35035–36584

ZON-O-PHONE RECORD, ZONOPHONE RECORD (THE GRAMOPHONE COMPANY LTD. – 1901–1915)

Varianty etiket:

ZON-O-PHONE RECORD černá etiketa průměr 25 cm jednostranné i oboustranné 1901–1902
ZONOPHONE RECORD zelená etiketa průměr 17 cm jednostranné i oboustranné, 1904–1905
ZONOPHONE RECORD okrová, zelená a fialová etiketa průměr 25 cm, 1910–1915

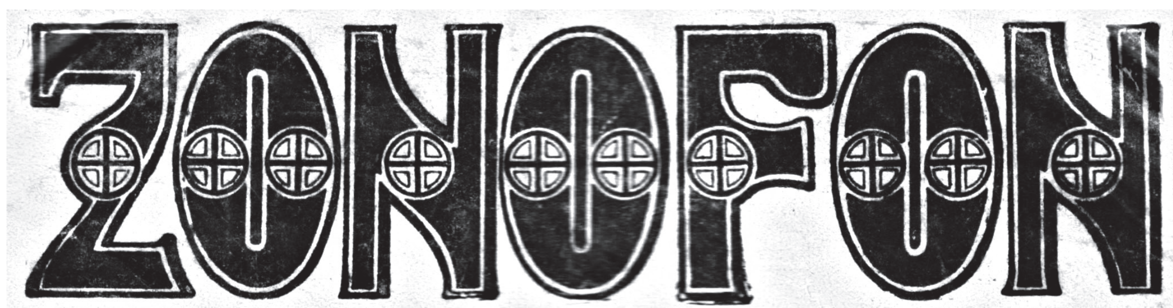

Gramodesky s etiketou *Zon-o-phone Record* byly poprvé uvedeny na trh v USA v roce 1899. V roce 1903 tuto značku v Evropě převzala anglická společnost *The Gramophone Company Ltd*. a o rok později na gramodesky s etiketou *Zonophone Record* o průměru 17, 25 a 30 cm začala lisovat některé nahrávky ze své produkce. Ve Velké Británii tato etiketa existovala až do roku 1932.

První česky zpívané snímky natočil na etiketu *Zon-o-phone Record* ve Vídni v roce 1901 pěvec František Pácal, další české nahrávky se pak objevily v roce 1903 na etiketě *Zonophone record* o průměru 17 cm.

Od roku 1907 etiketa *Zonophone record* o průměru 25 cm vycházela v několika barevných mutacích a sloužila jako lacinější varianta gramodesek z produkce mateřské firmy a v podstatě duplikovala její produkci. Na etikety stejného designu s označením *Schallplatte „Zonophon"* nechala v továrně v Ústí n. Labem lisovat snímky určené pro německý trh též gramofonová firma *DGG*. Veškeré identifikační znaky těchto etiket jsou totožné s jejich umístěním na dalších etiketách z produkce firmy *GC* (viz).

Před rokem 1914 se gramodesky značky *Zonophone Record* prodávaly za K 2,50.

ABSTRAKT

Gramatika etiket gramofonových desek: pomůcka pro katalogizaci historických desek z let 1900–1946

Publikace má sloužit především pracovníkům paměťových institucí a stát se jejich průvodcem světem etiket historických gramofonových desek. Každá z gramofonových firem používala na etiketách určitý systém číselného značení, které – pokud jej umíme správně dešifrovat – nás dovede ke spolehlivým informacím o obsahu každé desky, jakkoliv na ní není explicitně popsán. A nejen o obsahu: jejich pochopení umožňuje danou etiketu gramofonové desky přiřadit správnému výrobci, zjistit dobu natočení zvukového snímku a případně i datum jeho lisování do šelaku.

Publikace obsahuje soupis základních identifikačních znaků, jako jsou matriční, objednací či katalogová čísla a jejich časových řad. Znalost významu těchto číselných značení byl prozatím výsadou soukromých znalců-sběratelů a běžným katalogizátorům zůstávala skrytá. Tato publikace proto zaplní mezeru v našem vědění a stane se nepostradatelným pomocníkem při luštění „záhad", které s sebou popis těchto starších pramenů obvykle přináší. Protože mnoho našich paměťových institucí teprve stojí před úkolem poprvé zkatalogizovat tyto desky, nebo poprvé podle současných standardizovaných pravidel vypracovat jejich popis, bude zajisté sloužit jako jejich metodická pomůcka. Zařazeny jsou především ty gramofonové firmy, které v letech 1900–1946 nahrávaly snímky s českými umělci, bylo možné je zakoupit na domácím trhu či se s nimi v pozdější době setkávat také ve fondech a kolekcích paměťových institucí. Stručně zmíněny jsou též některé nejvýznamnější světové gramofonové firmy, i když český repertoár nenahrávaly.

Tato publikace se nezabývá nahrávkami na šelakových gramodeskách na 78 ot./min. vzniklými po znárodnění gramofonového průmyslu v ČSR (tedy po roce 1946).

Klíčová slova: gramofonový průmysl – šelakové gramodesky – identifikátor – matriční číslo – objednací číslo – etikety gramodesek – paměťové instituce – hudební archivy

ABSTRACT

Grammar of gramophone record labels: an aid for cataloguing historical records from 1900 to 1946

The publication is mainly intended for employees of heritage institutions in order to be their guide in the world of historical gramophone record labels. Every record company used a certain numbering system on labels, and if we are able to correctly decipher them, this will provide us with reliable information about the content of each record, despite the fact that it is not explicitly described on labels. This also about more than just their content: understanding them allows for a given gramophone record label to be assigned to the correct manufacturer, to determine when the audio recording was produced, and possibly the date of its pressing into shellac.

The publication includes a list of basic identification marks such as matrix, order or catalogue numbers and their time series. Knowledge of the importance of these numerical markings has thus far been the prerogative of private experts-collectors and remains hidden for normal cataloguers. This publication will therefore fill the gap in our knowledge and become an indispensable tool for solving the "mysteries" that the descriptions of these older sources usually bring. Because many of our heritage institutions still face the challenge cataloguing these records for the first time, or for the first time under current standardized rules of description, it will certainly serve as a methodical aid to them. The record companies that are primarily included are those that captured sound recordings of Czech artists from 1900 to 1946, it was possible to buy the recordings on the domestic market, or to later encounter them in funds and in the collections of heritage institutions. Some of the world's major record companies are also briefly discussed, despite the fact that they did not record any Czech repertoire.

This publication does not address recordings on shellac phonograph records on 78 rpm appearing after the nationalization of the gramophone industry in Czechoslovakia (i.e. after 1946).

Keywords: gramophone industry – shellac gramophone records – identifier – matrix number – ordering number – gramophone record labels – memory institutions – music archives

LITERATURA

1. BAUER, Robert. *The New Catalogue of Historical Records, 1898–1908/09*. London: Sidgwick and Jackson, 1947. 494 s.
2. Carl Lindström GmbH (ed.). *50 Jahre Carl Lindström GmbH. 1904–1954*. KölnBraunsfeld: Carl Lindström GmbH, 1954. 76 s.
3. City of London Phonograph and Gramophone Society. *For the record: the journal of the City of London Phonograph and Gramophone Society Ltd*. Wolverhampton: CLPGS, 2002–. ISSN 1476816X.
4. *Fox Auf 78: Ein Magazin rund um die gute alte Tanzmusik*. Dietramszell: K. Krüger, 1994–. ISSN 09480412.
5. FRANK, Paul and Wilhelm ALTMANN. *Kurzgefasstes Tonkünstler Lexikon. Für Musiker und Freunde der Musik begründet von P. Frank, Neu bearbeitet und ergänzt von Wilhelm Altmann*. 14. stark Erw. Aufl. Regensburg: Bosse Verlag, 1936. 730 s.
6. FROW, George L. and Albert F. SEFL. *The Edison Cylinder Phonographs: A Detailed Account of the Entertainment Models Until 1929*. Sevenoaks: Salterns, 1978. 107 s. ISBN 0950546224.
7. GLANZ, Christian und Manfred PERMOSER. *Jazz unlimited: Beiträge zur Jazz-Rezeption in* Österreich. Wien: Mille-Tre-Verl., 2012. 358 s. ISBN 9783900198282.
8. GÖSSEL, Gabriel and Filip ŠÍR, (eds.). Český katalog nahr*ávek gramofonové firmy Esta 1930–1946*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2014. 368 s. ISBN 9788070512036.
9. *Gramotechnika: první oficielní odborný list Svazu pro průmysl a obchod s gramofony v* ČSR. Praha: Svaz průmyslu a obchodu gramofony, hudebními nástroji a jich příslušenstvím, 1929–1933.
10. GRONOW, Pekka and Christiane HOFER, (eds.). *Lindström Project 1*. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2009. 88 s. ISBN 9783950050288.
11. GRONOW, Pekka and Christiane HOFER, (eds.). *Lindström Project 2*. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2010. 148 s. ISBN 9783950050219.
12. GRONOW, Pekka and Christiane HOFER, (eds.). *Lindström Project 3*. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2011. 212 s. ISBN 9783950050226.
13. GRONOW, Pekka and Christiane HOFER, (eds.). *Lindström Project 4*. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2012. 148 s. ISBN 9783950050202.
14. GRONOW, Pekka and Christiane HOFER, (eds.). *Lindström Project 5*. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2013. 164 s. ISBN 9783950050233.
15. *Hudba a zvuk: měsíčník pro rozhlas, hudbu a elektroakustiku*. Praha: Orbis, 1967–1971.
16. Internationaler Verein für phonographisches Wissen & Münchener Digitalisierungszentrum. *Phonographische Zeitschrift (1900–1938)* [online]. 2014. Dostupné z: http://www.digitalesammlungen.de/index.html?c=sammlung&projekt=1386147579&l=en.
17. KAISER, Vladimír. *Historie záznamu zvuku: průvodní text k výstavě pořádané u příležitosti 75. výročí vzniku gramofonové výroby v Ústí nad Labem: Výstavní síň Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem, květen–září 1984*. Ústí nad Labem: Okresní vlastivědné muzeum, [1984]. 28 s.

18. KUTSCH, Karl J. and Leo RIEMENS. *Unvergängliche Stimmen: Sängerlexikon*. Bern: Francke, 1975. 731 s.

19. LEIMBACH, Berthold. *Tondokumente der Kleinkunst und ihre Interpreten, 1898–1945*. Göttingen: B. Leimbach, 1991. 1600 s.

20. LOTZ, Rainer E. *Grammophonplatten aus der Ragtime-Ära*. Dortmund: Harenberg, 1979. 212 s. ISBN 9783883791418.

21. MACKENZIE, Compton and Christopher STONE. *The Gramophone*. London: C. Mackenzie, 1923–1947. ISSN 0017310X.

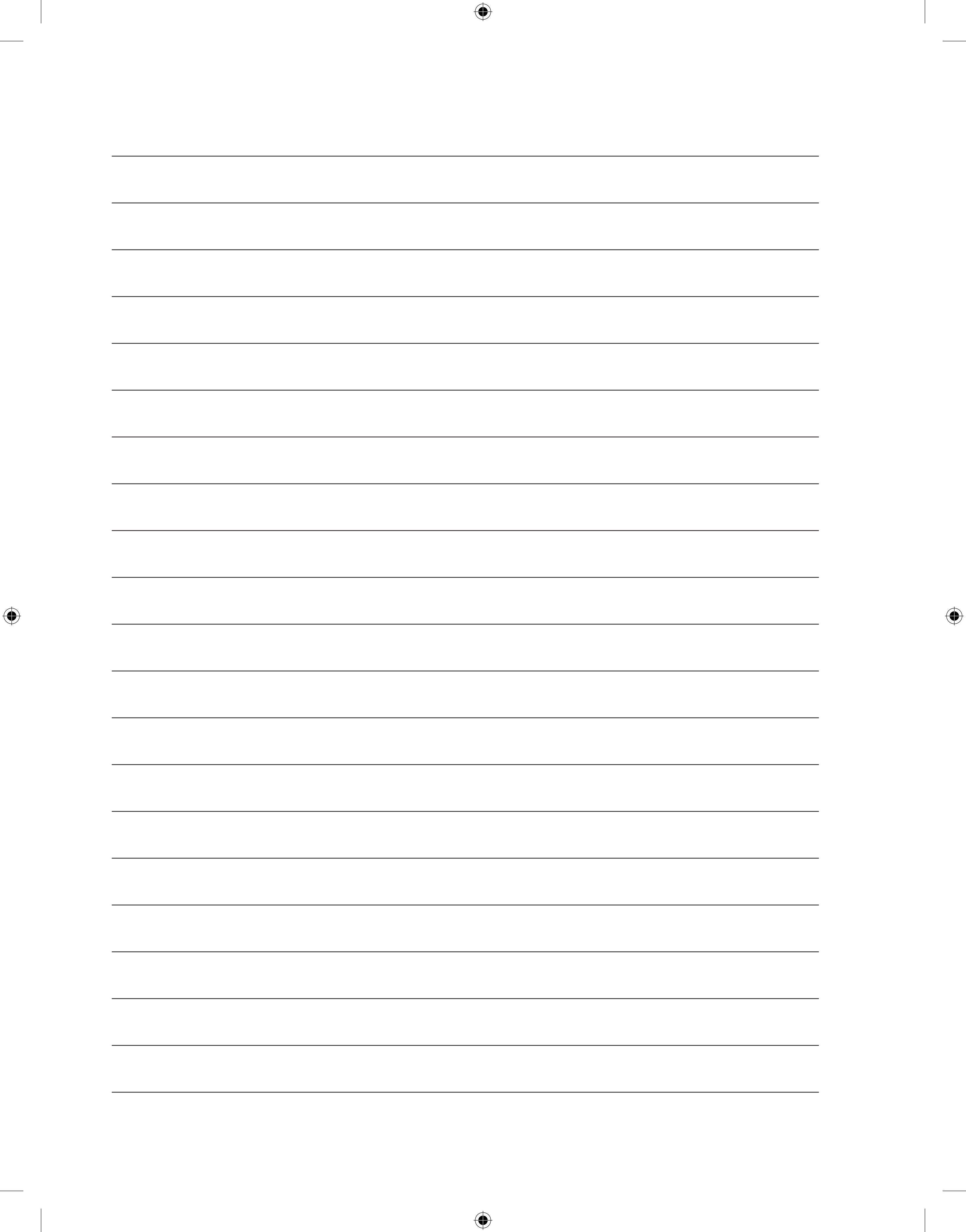
22. Obchodní adresář a schematismus pro hlavní město Prahu. *Praha III, IV a XVIII*. Díl 3. Praha: Redakce obchodního adresáře pro hlavní město Prahu, [1929]. 196 s.

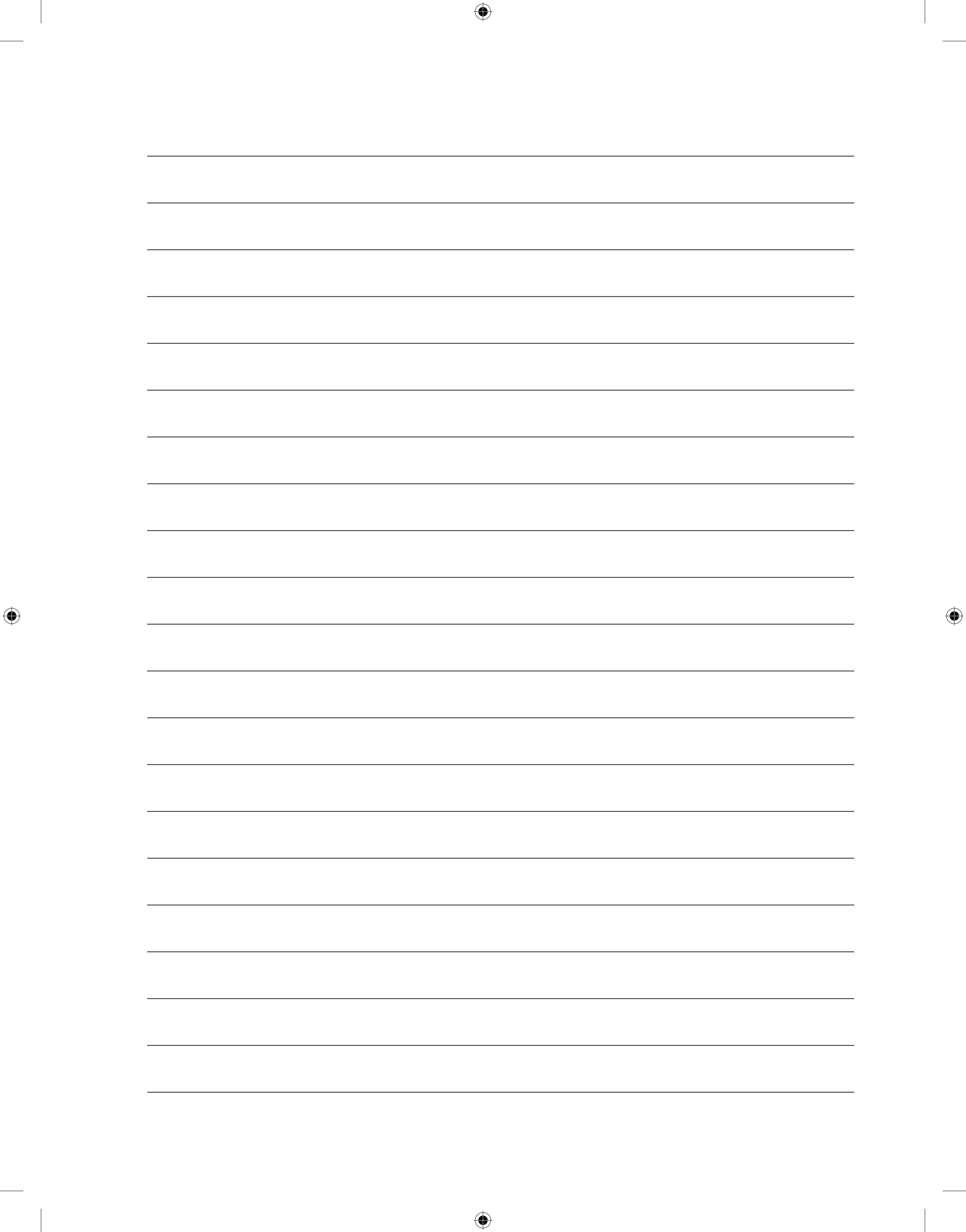
23. Der Schalltrichter. Stuttgart: Dt. Grammophon-Club, 1995–2010. ISSN 16191951.

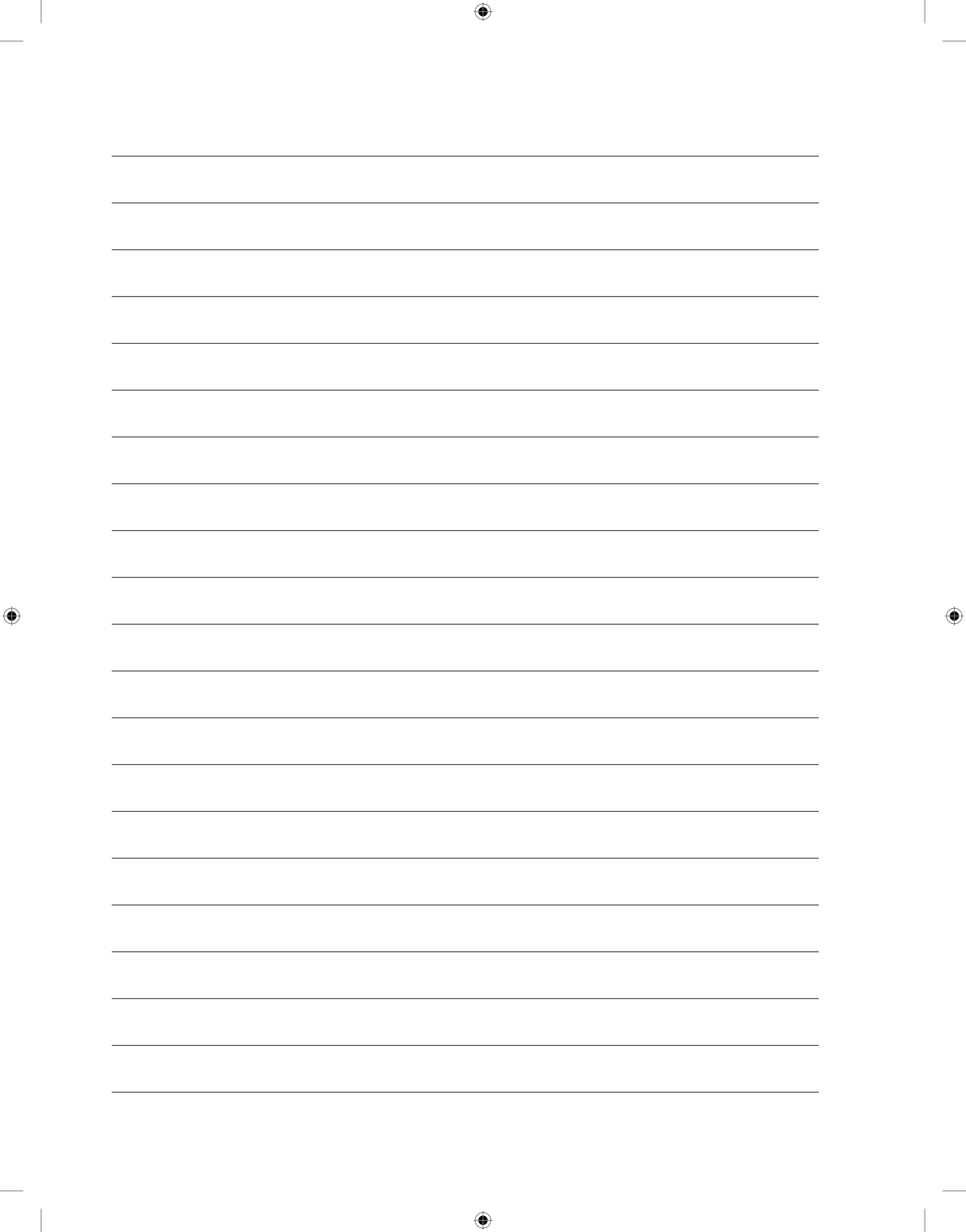
24. VOTOČEK, Emil. *Hudební slovník cizích výrazů a rčení*. 1. vyd. Praha: Hudební matice Umělecké besedy, 1946. XIII, 537 s. Kmen.

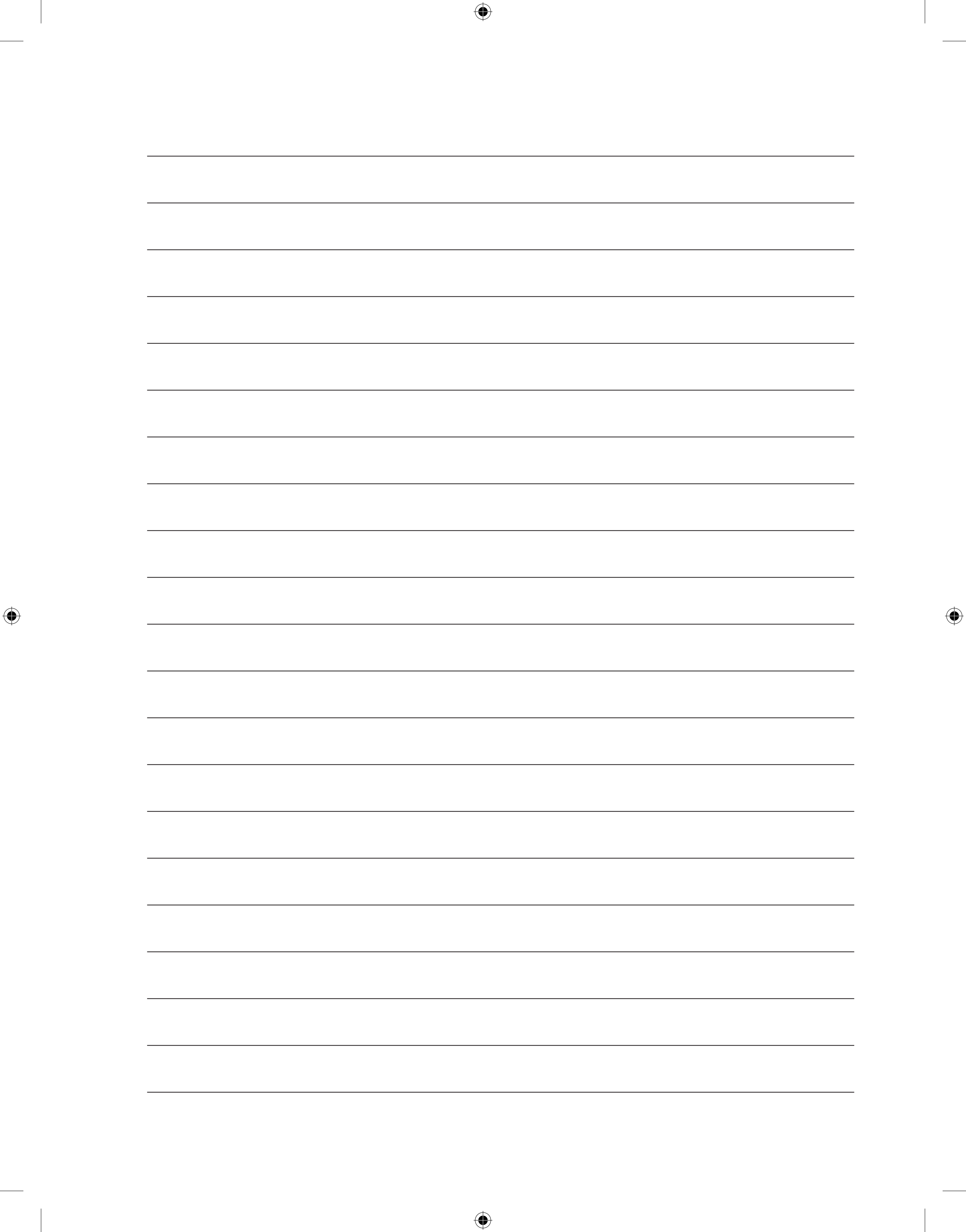
25. ZELENAY, Pavol a ŠOLTÝS, Ladislav. *Hudba – tanec – pieseň: zrod a prvé roky slovenskej modernej populárnej hudby*. 1. vyd. Bratislava: Hudobné centrum, 2008. 371 s. ISBN 978-80-88884-96-5.

Katalogy gramofonových firem 1907–1946 (soukromé fondy)

Gramatika etiket gramofonových desek: pomůcka pro katalogizaci historických desek z let 1900–1946

Gabriel Gössel, Filip Šír

V roce 2016 vydalo Národní muzeum, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1.

Grafická úprava: Pavel Lorenc
Tisk: ASTRON studio CZ, a. s., Praha
80 stran
Náklad 615 výtisků

ISBN 978-80-7036-517-5

www.nm.cz